

Svarta idrottsstjärnor och rasismens diskurs: Muhammad Ali, Michael Jordan och Mike Tyson i jämförande belysning

Peter Dahlén

Institut for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652–7224) 2005-10-19

Copyright © Peter Dahlén 2005. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

En betydande del av den internationella forskning kring medierad sport som formligen exploderat under senare år handlar om idrottsstjärnors kulturella, ideologiska, identitetspolitiska, och ekonomiska betydelse, dess inflytande och makt som rollmodeller och mediala representationer för nationen, en viss klubb, ett visst varumärke, ett visst könsideal, en etnisk eller rasmässigt definierad grupp etc.

Att tala om idrottsstjärnor är över huvud taget inte möjligt utan att beakta mediernas funktion i sammanhanget – som representationsinstans, berättare, mytbildare och exponeeringsmiljö. En person kan vara väldigt framgångsrik inom en viss idrott, men det innebär inte nödvändigtvis att han eller hon är stjärna. Det blir personen i fråga när olika centrala medier med stor samhällelig genomslagskraft gör denna person känd i det offentliga rummet genom olika berättarmässiga eller ”narrativa” framställningar. Det är i medierna som idrottens hjältedikter tar form och sedan utvecklas i en viss riktning eller åt olika håll när berättelsen om en viss stjärna börjar cirkulera mellan olika medier.

I introduktionskapitlet till sin antologi *Sport Stars. The Cultural Politics of Sporting Celebrity*, framhåller David L. Andrews och Steven J. Jackson (2001) att dagens ”kändisar” förkroppsligar tvillingdiskurserna neoliberalism och ”consumer capitalism” och där neoliberalism representerar ett politiskt system (västerländsk liberal demokrati) upptaget av individualisering, det personliga och det intima, medan konsumentkapitalism står för en specifik ekonomisk struktur, ett visst produktionssystem. Den huvudsakliga näringskällan för dessa tätt sammanvävda system (”regimes”) är den dominerande teknologin för hyper-individualisering, nämligen televisionen (s. 1f). Att kändisar är personer som vi aldrig kommer i personlig kontakt med, som förblir totala främlingar, hindrar inte att den känsla

av intimitet mellan kändisar och en viss publik som uppstår genom mediernas högt uppdrivna exponering av dessa kändisar har högst reella effekter på vårt sätt att hantera våra vardagliga upplevelser och erfarenheter, på vårt uppträdande och beteende, på våra värderingar och våra val av livsstil.

Frågan är då vad som kännetecknar just de celebriteter som skapas inom idrottens värld. Två grundläggande aspekter som definierar en idrottsstjärna är 1) att han eller hon är känd långt utöver de idrottsintresserades kretsar, samt 2) är känd lika mycket för det han eller hon gör vid sidan om idrottsarenan som på den. Internationella stjärnor som David Beckham och Anna Kournikova, nationella stjärnor som Carolina Klüft, John Arne Riise, Kimi Räikkönen och Brian Laudrup – vare sig man är intresserad av de idrotter de utövar eller inte kan man inte undkomma deras mediala exponering och representationer. Två paradigmatiska exempel på det i Sverige är Gunder Hägg och Ingemar Stenmark. Häggs äventyr på och vid sidan av löparbanorna kunde man på 1940-talet följa främst via radio och journalfilm, medan slalomåkaren Stenmark var ett TV-fenomen – omvitnat är hur praktiskt taget hela Sverige av och till stannade upp från 1974 och framåt för att stora delar av befolkningen ville följa TV- eller radioutsändningarna från hans världscup-, VM- och OS-tävlingar.

Enligt Andrews och Jackson är det speciellt tre aspekter som är speciella för idrottsstjärnor i förhållande till stjärnor inom andra delar av nöjesbranschen, exempelvis film- och skivindustrin (s. 8).

Idrotten är, för det första, meritokratisk, det vill säga ett system med en elit, idrottsstjärnorna, vars ställning grundar sig på deras egen begåvning och hårda, målmedvetna träning. Detta, att du är din egen lyckas smed passar den neoliberal, individcentrerade ideologin som hand i handske (och kan kanske till viss del förklara varför så många elitidrottare tycks rösta till höger och läsa ekonomi och marknadsföring på college och universitet). Att många idrottsstjärnor kommer ur de breda folklagren stärker också vår, publikens, tro på möjligheten att lyckas i samhällslivet.

Idrotten är, för det andra, en unikt värderad kulturell aktivitet: bara stora idrottsevenemång kan få nationer och, som exempelvis i samband med OS och VM i fotboll, hela världssamfundet att vid en viss tidpunkt, via framför allt televisionen, rikta sitt intresse åt samma håll. Detta utgör en grund för känslomässigt engagemang från publikens sida, vilket i sin tur underlättar omvandlingen av en idrottare till stjärna, till en offentligt uppburen och omhuldad person.

Det finns, för det tredje, också en uppfattning att vi, publiken eller tittaren, inom idrotten konfronteras med faktiska individer som deltar i oförutsägbara tävlingar, till skillnad från film- och skivindustrin, vars stjärnor i hög grad antar fiktiva identiteter, baserade på framträdanden i en viss typ av filmer, musikvideor etc. och vars händelseförlopp är bestämt på förhand. Idrottens stjärnor framstår därigenom som mer autentiska än stjärnor inom andra nöjesbranscher.

En baksida av detta är att idrottens stjärnsystem samtidigt präglas av en så att säga systemimmanent instabilitet som snabbt kan förändra bilden av idrottsstjärnan. Eftersom idrottsstjärnor representerar en viss form av excellens och autenticitet och publiken visar sin aktning och kärlek när de kan bevisa detta i krävande tävlingssammanhang, kan "kärleksförhållandet", som det ofta beskrivs som på sportsidorna, snabbt slå om i besvikelse och förakt när de höga förväntningarna och idealen inte infrias. Det kan handla om misstag

på idrottsarenan i form av en missad straff eller en misslyckad växling i en stafett, men det kan också handla om moraliska felsteg vid sidan av idrottsarenan, i form av doping, fylleri, våldtäkt och allmän misskötsel. Sådant är stjärnor inom den på ett helt annat sätt rebelliska och "konstgjorda" film- och skivindustrin relativt immuna mot. Att vissa idrottsstjärnors livsföring och mediala framställningar i dag å andra sidan gör att de alltmer påminner om stjärnorna inom film- och musikbranschen till följd av exempellös rikedom, lyxliv, allt starkare kopplingar till modebranschen, sexuella utveckling, noggrann image-byggnad och allmänt festande är i sig en intressant tendens som tarvar mer forskning.

Syfte och definitioner

I denna uppsats vill jag redogöra för de mediala representationerna och vidhängande kulturella betydelserna av tre amerikanska idrottsstjärnor: Muhammad Ali, Michael Jordan och Mike Tyson. Jag kommer huvudsakligen att utgå från tre böcker som var för sig behandlar någon av dessa: Marqusee (2004) om Ali, Cashmore (2005) om Tyson samt Andrews (red., 2001) om Jordan. Jag kommer även att komplettera med en del andra studier kring dessa tre.

Det finns åtminstone tre aspekter som förenar Ali, Jordan och Tyson. De sysslar alla med kontaktsporter, de är män och de är afro-amerikaner, svarta. Eftersom svarta idrottare av tradition beskrivits och definierats inom ramen för en rasistisk diskurs är frågeställningen här hur de mediala representationerna av dessa tre stjärnor förhåller sig till den traditionella och länge förhärskande rasistiska diskursen (om rasproblematiken i nordamerikansk idrott generellt, se Dahlén 2005). Här visar det sig nämligen att dessa tre superstjärnor skiljer sig åt. Muhammad Ali tog öppen kamp mot den traditionella rasistiska diskursen, Jordan lanserades som "färglös", neutral och universell i rasmässigt hänseende, medan Tyson helt kom att fångas in av den.

Rasism definieras av Sturt Hall som "en social praxis där kroppsliga kännetecken används för klassificering av bestämda befolkningsgrupper", som när man indelar befolkningen i vita och svarta (1993, s. 5f). I rasistiska diskurser fungerar alltså kroppsliga kännetecken som betydelsebärare, som tecken inom ramen för en diskurs om skillnad. När ett klassificeringssystem som grundar sig på kännetecknen på "ras" tjänar som grund för sociala, politiska och ekonomiska praxisformer, som utestänger bestämda grupper från materiella eller symboliska resurser, då handlar det enligt Hall om olika typer av rasistisk praxis. Liksom ideologiproblemet alltid uppkommer när betydelser skapas och denna betydelseproduktion samtidigt är förbunden med maktutövning, uppstår rasistiska diskurser alltid i sammanhang där produktion av betydelser är förbunden med maktstrategier, och dessa tjänar till att vissa grupper utestängs från tillgång till kulturella och symboliska resurser. Det handlar med andra ord om en utestängande praxis. (Samma sak gäller för sexismen: också i den fungerar skenbart naturliga egenskaper som teckensystem, genom vilka en del av befolkningen, vanligtvis kvinnor och homosexuella, förvisas till en underordnad ställning i samhället.)

Den rasistiska diskursen har vidare "en märklig struktur", som Hall uttrycker det, eftersom den buntar ihop de karakteristiska som tillskrivs de respektive grupperna i två binärt motsatta egenskapsgrupper där den utestängda gruppen förkroppsligar motsatsen till de

dygder som utmärker identitetsgemenskapen. Hall: ”Det betyder alltså att eftersom vi är rationella så måste de andra vara irrationella, eftersom vi är kultiverade så måste de vara primitiva, vi har lärt oss att disciplinera våra drifter medan de är offer för lust och omätliga begär, vi är behärskade av vårt psyke, de har en speciell förmåga att röra sig, vi tänker, de dansar osv.” (1993, s. 10)

Denna systematiska uppsplätning av världen i binära motsatser (eller oppositioner) är överallt rasismens fundamentala kännetecken, menar Hall, och denna process genom vilken världen konstrueras i termer av ”rasmässigt” definierade motsatser fungerar så att den producerar identitet och garanterar identifikation. Det vill säga, den bidrar till upprättandet av konsensus och till konsolideringen av en samhällsgrupp genom att den ställs i motsats till en annan, underordnad grupp: ”Detta är allmänt känt som konstruktionen av ’de andra’. Den delar in världen i dem som hör till gemenskapen och dem som inte hör dit. Det är inte någon beskrivning av naturliga sakförhållanden, utan det handlar om själva produktionen av vetande.” Vilka vi är i kulturellt avseende bestäms således alltid i ett dialektiskt förhållande mellan identitetsgemenskapen och de andra (Hall 1993, s. 10f).

Det finns i detta sammanhang anledning att stanna upp ett slag och reflektera litet över just detta med rasperspektivet: varför använder jag som vit europé rasbegreppet om alla andra än vita européer? Varför undslipper jag och andra vita européer denna raskategorisering som vi applicerar på andra folkslag? I själva verket är inte heller ”vithet” värdeneutralt utan en social och kulturell kategori bland andra, eller som Hall uttryckt det: ”Rasismens språk betecknar alla andra som etniska grupper. Frågan är om vita européer ska kunna lära sig att de är en etnisk grupp bland andra.” (1993, s. 12) För en diskussion kring vithet som estetiskt ideal i västvärldens medier, se även Dyer (1997).

1. Muhammad Ali

Vem var 1900-talets mest lysande eller viktigaste idrottsstjärna? Det är inte lätt att svara på detta, eftersom det finns olika kontexter att beakta i sammanhanget, som tidsmässiga, sociala, kulturella, nationella, idrottsliga, rasmässiga, ekonomiska, politiska med flera. Dock torde många anse att det var Muhammad Ali (f. 1942). Ali, eller Cassius Clay som han hette då, blev världsmästare 1964 efter att ha besekrat Sonny Liston. Tre år senare, 1967, framtogs han titeln på grund av sin vägran att delta i Vietnamkriget. Han återerövrade titeln 1974 genom att besegra George Forman i Zaire och försvarade den mot Forbes 1976, varpå han förlorade den 1978 mot Leon Spinks men sedan återtog den samma år. Ali avlade sig världsmästartiteln 1979, men ställde upp i en titelmatch mot Larry Holmes 1980 som han förlorade.

Nu finns en lysande bok om Ali översatt till norska, *Muhammad Ali og frigjøringskampen på sekstitallet*, av Mike Marqusee (2004). Det är en essäformad studie som sätter in Alis karriär i ett socialhistoriskt, raspolitiskt och populärkulturellt sammanhang. Detta breda grepp fördjupar bilden av Ali, får oss att förstå hans betydelse i hela dess räckvidd och de rörelser och personer i tiden som influerade honom och påverkade hans personliga utveckling, (ras)politiska ställningstaganden och PR-mässiga image eller persona. Marqusee skriver följande om sina egna minnen av Ali, minnen som han i mycket delar med sina generationskamrater (inklusive mig själv):

Han var til stede under hele oppveksten min, og han var et av de få båndene mellom tolvåringen full av uskyldig entusiasme for konkurranseidrett og attenåringen full av livstrett og radikalt raseri. Ett å ha flyttet til England i 1971 oppdaget jeg at Ali ikke tilhørte USA, men hele verden, og at de ulike lagene av befolkningen hadde ulike grunner til å dyrke ham. Da jeg senere traff idrottsentusiaster og politiske aktivister fra Asia og Afrika, fikk jeg bekreftet at Ali hadde bygd opp en genuint global tilhengerskare, og at også mange mennesker som avskydde boksporten og de verdiene som var knyttet til den, tilba ham (s. 14).

I denna personliga betraktelse finns många aspekter att ta fasta på, som 1) att Alis berömmelse och betydelse var av global karaktär, vilket i sin tur framför allt måste tillskrivas tv-mediet och cirkulationen av stoff om Ali mellan detta och andra massmedier (de som sett Ali boxas på plats i någon arena utgör en ytterst liten skara människor jämfört med den enorma mängd som kommit i kontakt med och följt honom via medierna), 2) att människor i olika kulturer och delar av världen läste in olika betydelser i ”Muhammad Ali” och 3) att han var känd, diskuterad och älskad även bland människor som inte gillade boxning som kampsport betraktad.

Ett annat exempel på det ges av Amir Saeed (2003), som i en artikel med ett flertal hänvisningar till just Marqusee analyserar fenomenet Ali utifrån sin egen uppväxt i en pakistansk invandrarfamilj i Skottland. Saeed berättar om hur hans mor, som inte var idrottsintresserad, allra minst av boxning, dukade till fest för hela familjen när det visades Ali-match på TV och om vilken betydelse Ali kom att få för honom och hans syskons självkänsla som muslimer och för beslut när de blev äldre att inte vända andra kinden till utan istället aktivt bekämpa rasism och förtryck. Saeeds familj kände att Ali tillhörde dem, de kände stolthet – och även en smula avundsjuka – över att vita människor världen runt respekterade och dyrkade muslimen Ali.

Saeed visar också att dåvarande Cassius Clay, innan han blev Muhammad Ali, när han som 18-åring kom hem från OS i Rom 1960 med den guldmedalj han tagit i lätt tungvikt var lika patriotisk som någon annan. Även om det fanns de som misstrodde hans oortodoxa stil i boxningsringen och såg hans clownaktiga manér som ett sätt att skyla sina brister som boxare blev han ändå välkommen in i boxningsvärlden och betraktad som en ”All-American Hero”. Tillfrågad av en sovjetisk journalist om villkoren för de svarta i USA svarade Clay att det fanns kvalificerat folk som arbetade på att lösa de problem som fanns och att ”för mig är USA fortfarande det bästa landet i världen, inklusive ditt”. Hans turneringsseger i Rom firades också som en kalla kriget-seger över de kommunistiska konkurrenterna och vid hemkomsten till Louisville bidrog Clay själv med en litet poem, för övrigt det första av sitt slag från honom som publicerades:

To make America the Greatest is my goal
So I beat the Russian and the Pole
And for the USA won the medal of Gold.

Cassius Clay visade även stolthet över sitt namn: ”Synes du ikke det er et vakkert navn? Det får en til å tenke på Colosseum og de romerske gladiatorene” (citerat i Marqusee, s. 60f).

Ledande nationella nyhets- och fotomagasin som *Life* och *Time* stämde in i hyllningskören genom att ha honom på sin förstasida och jämföra honom med Herkules och dennes tolv stordåd. I sina artiklar beskrev de hans fascinerande, skrytsamma personlighet (ett tecken på gott, amerikanskt självförtroende), hans slagfärdiga repliker och hur han återuppfunnit boxningen. Allt detta visade hur populär Clay var bland den vita befolkning i USA som vanligtvis inte tolererade svarta som visade prov på självhävdelse och en arrogant attityd; det som inledningsvis gjorde Ali känd för en större publik var just hans starka självhävdelse, då han ropade in i TV- och journalfilmskameror att han, en svart man, var ”störst, bäst och vackrast”.

Cassius Clay uppfattades alltså (ännu) inte som ett hot mot den sociala ordningen och ingick efter hemkomsten från Rom ett sponsoravtal med ett syndikat av lokala, vita affärsmän i Louisville som hade intressen i tobak, bourbon, kapplöpningshästar och baseball- och fotbollslag (Marqusee, s. 61). Han uppträdde också på bland annat kaféer, nattklubbar och TV-shower, allt för att bli känd och i förlängningen nå en titelmatch inom proffsboxningen. Saeed menar att man till och med kan hävda att Clay genom sitt beteende på något perverst sätt kom att bekräfta två intimt förbundna rasistiska stereotyper om den alltid-glade och bekymmerslöse men i slutändan dumme negern (”the happy-go-lucky but ultimately dumb Negro”) och den muskulöse men intelligensbefriade atleten (the muscle-bound but brainless athlete”) (2003, s. 55). Å andra sidan fanns det något gäckande med Clays hela personlighet, något som inte så lätt lät sig infångas i snäva kategoriseringar.

Den spexande Cassius Clay kom också som sänd från himlen till en boxningssport som i början av 1960-talet var på nedgång, och vars popularitet och prestige var i dalande inte minst till följd av de uppenbara banden till den organiserade brottsligheten. Boxningssporten hade också blivit nedsvärtad av att två boxare dött i ringen (Davey Moore och Benny Paret). ”Seertallene hadde sunket, og lederne for TV-nettverkene hadde mistet interessen for en idrett de mente var deprimerende vulgær. I denne sammenhengen fremsto den rappkjeftede og elegante Cassius Clay som en gudegave til proffsboksingens moguler”, skriver Marqusee (s. 62f).

Clay hade alltså redan innan han blev Muhammad Ali börjat förändra sättet som idrottsstjärnor framställde sig själv på. Tidigare var det vanligt att de blev sedda men inte lyssnade på – att vara beskedlig och vördnadsfull hade varit normen för såväl vita som svarta stjärnor. Marqusee: ”Brautingen, skrytingen og den manisk kompetitive gløden hadde selvfølgelig alltid vært en del av toppidrettens subkultur, men det var Cassius Clay som hentet disse egenskapene frem og som gjorde dem till en del av et salgbart image.” (s. 62)

Ali själv hävdade senare att han hämtat inspiration till sin överdrivna, PR-mässiga stil (”Jeg er det raskeste på to bein”) från en berömd professionell fribrottare, George Wagner, mer känd som Gorgeous George, vilken Clay han hade mött i en radiostudio i Las Vegas. Då radiomannen frågade Gorgeous George om hans kommande brottningsmatch på samma arena där Clay skulle boxas hade han på typiskt ”wrestling”-manér börjat skrika: ”Jeg skal drepe ham, jeg skal rive av ham armen”, och så vidare. Eftersom alla platser var utsålda så fort Gorgeous George skulle upp i en match – som liksom alla andra wrestling-matcher var uppgjord på förhand enligt ett melodramatiskt manuskript som ställer en god figur mot en ond – bestämde sig Clay för att förädla sitt ”snack” eftersom ”det ikke [ville] være grenser for hvor mange mennesker som ville betale penger for å se meg hvis jeg snakket enda mer” (citerat i Marqusee, s. 63).

Clay tog alltså lärdom av fribrottnings överdrivna, melodramatiska stil, dess blandning av våld och humor och sätt att appellera till publikens högljudda deltagande; genom att komma med vanvettiga påståenden om sig själv och sina motståndare, förutspå vilken rond han skulle slå ut dem i och så vidare – också det hämtat från wrestling-världen – väckte han allmänhetens nyfikenhet kring vad det var som egentligen hände. Clays tränare Angelo Dundee, som skulle komma att stå vid hans sida karriären ut, var med på noterna, var med och regisserade alla spektakulära utfall och överdrifter; faktum är att det var Dundee som kom med idén att Clay skulle använda sig av slagkraftiga poem och även skrev dem åt honom. Dundee: ”We used all these ideas as a way to create some interest. The poetry I wrote was bad but coming from him it sounded good. It helped because it built up momentum around him.” (Citerat i Manzoor 2002, s. 66) Denna kombination av attraktivt utseende och stilfullhet, blixtrande snabbhet i ringen och energisk verbalitet i form av kreativa ordflöden och såväl bitande som nöjsamma repliker gjorde Clay till ett drömobjekt för pressens folk – runt Clay hände det alltid något, han var kul, skarp och avväpnande självvironisk på samma gång. Allt detta utgjorde material till artiklar om honom med otaliga ingångar.

Man kan här jämföra med den likaledes vinnande självvironin hos The Beatles och James Bond: detta var sannerligen en hållning i den senmoderna epok som inleddes med televisionens sextiotal, ett decennium som karakteriserades av en begynnande globalisering och relativisering av tidigare självklara trossatser och värdesystem, bland dem alla fördömsfulla uppfattningar som kommit att underbygga den rasistiska diskursen om vit överhöghet och kontroll å den ena sidan och de svartas underlägsenhet och hotfulla okontrollerbarhet å den andra. Det var alltså ingen tillfällighet att Clay och The Beatles, som älskade och i hög grad bidrog till att popularisera musik av svarta artister som Chuck Berry, trivdes bra tillsammans och spexade med varandra vid deras möte 1964.

I denna bemärkelse var Clay i själva verket

et barn av femtitallets audiovisuelle populärkultur. Monologene hans var spekket med referanser til Hollywood-filmer, komedier fra TV og radio, popmusikk, baseball, bok-sing og profesjonell fribryting. Tidlig i 1960-årene syntes han å dele noe av den politisk uavhengige øærbødigheten [vanvördigheten] man fant i bladet *Mad*. På fjernsyn [TV] fikk de vanvittige påfunnene ham til å likne en tegneseriefigur, en lys levende Bart Simpson, storfornøyd, om enn på en uskyldig måte, over sine egne skøyerstreker. (Marqusee, s. 63)

Efter att han blev Muhammad Ali skulle han fortsätta att använda dessa egenskaper, ”dette kommersielle instinktet”, till att utforma betydelsen av matcherna och till att omdefiniera rollmodellens förpliktelser. Mitt i all denna maskulina självhävdelse fanns också en märklig dubbelhet med feminina drag, som då han deklarerade att han var ”alltför vacker till att boxas”, vilket innebar att han bröt med den manliga fåfänglighetens tabu: han var inte bara ”den störste”, han var också ”den vackraste”, ett superlativ som vanligtvis knöts till kvinnors dragningskraft.

Når en svart mann snakket på denne måten var det så mange oppfatninger – om svarte og om mannlig fysikk – som ble snudd på hodet at folk rett og slett ikke skjønnte hvor-

dan de skulle forholde seg til det. Alis forfengelighet var et av de mange eksotiske trekkene ved ham som fikk journalistene til å lure på hvor alvorlig de skulle ta dette enmannssirkuset. Men boksevidunderets feminine side var hele tiden en viktig del av det som gjorde Ali populær. Den viste hans menneskelighet. Den var en tidlig og ureflektert grenseoverskridelse, og den hjalp ham til senere å begi seg inn på flere, mer støtende og vågale grenseoverskridelser. (Marqusee, s. 64)

Ali kom, helt riktig, att utnämna sig själv till ”boxningens Elvis” och när musik- och filmmagasinet *Uncut* i början av 2002 hade en stor artikel om Ali och hans extraordinära liv som ”världens största idrottshjälte” med anledning av att Michael Manns spelfilm om hans liv, *Ali* (2001) hade premiär, radade artikelförfattaren Saf Manzoor (2002) upp tre händelser som åtminstone i amerikanskt hänseende antände det mytiskt frihetsprakande ”Sextiotalets” kulturella revolution. Det var valet av den ungdomlige John F. Kennedy med hustru Jackie som president den 8 november 1960, det var de sorglöst briljanta The Beatles på *The Ed Sullivan Show* inför en rekordstor TV-publik den 9 februari 1964 och det var den unge och respektlöst uppkäftige, men också nederlagstippade, Cassius Clay’s seger över den fruktade Sonny Liston i titelmatchen om boxningens tungviktstron drygt två veckor senare, den 25 februari 1964. Liksom Elvis Presleys nationella genombrott 1956 – även det via TV-mediet – kom dessa händelser att för alltid förändra mentaliteten i USA.

En gemensam nämnare är här just den nya mixen av maskulinitet och feminitet, hos såväl Ali och Elvis som hos Kennedy och The Beatles (John Lennon skulle dra detta till sin androgyna spets på bilder där hans ansikte smälter samman med Yoko Onos). The Beatles hälsade för övrigt på i dåvarande Clays träningsläger inför Liston-matchen, en händelse som finns bevarad i de komiskt uppsluppna fotografierna på de fem tillsammans i boxningsringen. Till denna skara av nya manliga rollmodeller kan också tillfogas den sensible skurkjägaren och livsnjutaren James Bond, som debuterade på biodukarna 1962, samma dag som The Beatles släppte sin första singel, ”Love Me Do” (det kan med fog hävdas att detta var dagen då ”Sextiotalet” startade). Det är för övrigt svårt att inte se kopplingen mellan den framväxande rockkulturen, antikrigsrörelsen och Ali, framhåller Marqusee, som dock möjligtvis missar den betydelse som det avslutande 1950-talets utagerande, svarta rockstjärnor som Little Richard hade på Alis stil, hans offentliga persona (2004, s. 256f).

Det fanns emellertid också tecken på att Clays clownstycken dolde ett djupare politiskt tänkande. Han gav tidigt uttryck för en insikt om sina bristande möjligheter i det amerikanska samhället om han inte hade varit en framgångsrik boxare. Han blev också tidigt intresserad av medborgarrättsrörelsen och den svarta kamporganisationen Nation of Islam, bildad under depressionens 1930-tal: ”Det var 1959 som jag första gången upptäckte att det fanns muslimer i Amerika under Mr Muhammads ledning.” (Ali 1976, s. 215) På månadsmagasinet *Ebony*, som hade startats 1945 med *Life* som förebild men var inriktad mot den svarta medelklassen och det första av sitt slag med nationell spridning, menade man att det liberala etablissemanget översåg med Clays rasmässiga stolthet och självhävdelse för att istället lyfte fram hans patriotism (Saeed, s. 55). Berömd är den legend som säger att Ali kastade sin guldmedalj från OS i Rom 1960 i Ohio River till följd av det rasförtryck han, och andra svarta med honom, fortsatt kom att lida under efter hemkomsten. Trots att han tävlat för och representerat sitt land och gjort det på bästa möjliga vis vägrades Clay exempelvis att äta på vissa restauranger som bara accepterade vita gäster. Denna insikt om rasismens

verkningar i den amerikanska södern och hur de påverkade de svartas liv kom dock alltså inte som en blixtnöjning från klar himmel utan Clay var tidigt medveten om detta.

En prominent ledare inom Nation of Islam var Malcom X, som Clay kom i kontakt med 1962, vilket också skildras i den biografiska spelfilmen *Ali* (2001), med Will Smith i rollen som Ali. Kontakten med Malcolm X, som i Clay såg samma symboliska kraft som man hade antytt i *Ebony*, gav Clay hans första negativa publicitet och ledde så när till att titelmatchen mot Sonny Liston 1964 ställdes in; vid det laget hade Malcolm X utestängts ur Nation of Islam, som i stället omfamnade Clay eftersom de i honom såg ett propagandaverktyg av sällan skådat mått.

”The bad nigger”: Sonny Liston

Till saken hör, att Liston var den mest avskydde svarte sportstjärnan i USA sedan Jack Johnson tog upp kampen mot det vita boxnings- och samhällsetablissemanget under 1900-talets första två decennier (för en fin och vetenskapligt genomarbetad studie av fenomenet Jack Johnson och den vita respektive svarta pressens behandling av honom, se Ward 2004). Liston förkroppsligade nidsbilden av ”the bad nigger”. Han hade börjat med boxning 18 år gammal i delstatsfängelset i Missouri och blev professionell strax efter att han blev frisläppt. Mellan matcherna visade han muskler som pengaindrivare (torped) åt lokala smågangsters och arresterades ett flertal gånger, bland annat under 1956 för att ha angripit en polisman efter ett bråk utanför sitt hus. För detta dömdes han till nio månaders fängelse, en dom som inte bara gjorde det svårt för honom att få matcher (vilket i sin tur gjorde honom ändå mer beroende av den maffia som också styrde stora delar av boxningsvärlden) utan också känd hos varenda vit polisman i USA. Medan han bodde Philadelphia blev Liston, nu erkänd som den främste utmanaren till tungviktstiteln, ständigt trakasserad av polisen, vilket ledde till att han lämnade staden och bosatte sig i Denver (Marqusee, s. 54f).

I efterhand har den samtida bilden av Liston som en både dum och ond svart man – en hotbild som åter togs till användning i skildringen av Mike Tyson under 1980- och 1990-talen – modifierats och fram tonar i stället bilden av en man som var både känslig och generös. Marqusee skriver:

Pressen tolket Listons manglande fødselsattest som et bevis på at han var kriminell. Sannheten var imidlertid den at Liston var født inn i en familie av fattige landarbeidere, og det hadde ikke vært noen lege til stede under fødselen, bare en jordmor. Han var farens tjuelfjerde barn. Ikke overraskende ble fødselen aldri registrert. Liston kom fra det anonyme folkedypet i USA – og det ble han straffet for. Han ble fremstilt som vrangvillig, voldelig, uvitende og truende, og han var fritt vilt for journalister, bokseledere og politikere. (s. 55)

Även svarta ledare frös ut Liston och menade att han var opassande i identitetspolitisk bemärkelse som representant för deras ras (Marqusee, s. 56).

Liston fick dock sin chans, i september 1962, delvis beroende på att dåvarande världsmästaren Floyd Patterson, som i sin tur erövrat tronen genom att besegra svenske Ingemar Johansson, hade anklagats för att undvika Liston, vilken ansågs som nästintill omöjlig att besegra, delvis beroende på att boxningens promoters (arrangörer och andra ekonomiska intressenter) och ledare ansåg att man hade mer att förlora än att vinna på att utestänga Lis-

ton eftersom det skulle skada tungviktstitelns anseende och därmed räntabilitet. Publiken stod förvisso bakom den okontroversielle Patterson, men ville ändå att denne skulle bevisa sin överlägsenhet i boxningsringen.

Därmed var det uppdukat för en match med nästan lika många symboliska övertoner som den mellan Joe Louis och Max Schmeling 1938 hade haft. Som Marqusee skriver hade matcherna mellan Jack Johnson och Jim Jeffries (1910) och mellan Louis og Schmeling båda varit svart mot vit, men under 1960- og 1970-talen var det bara svarta boxare som dominerade tungviktsklassen, vilket dock inte gjorde kampen om titeln mindre laddad i rasmässigt hänseende: ”Tvert imot ble kampene mellom Floyd Patterson, Sonny Liston og Muhammad Ali – og senere mellom Ali og Ernie Terrell, Joe Frazier og George Foreman – vurdert ut fra det som ble oppfattet som den enkelte bokserens tilknytning til den hvite makten.” (2004, s. 53) Dessa matcher blev med andra ord variationer på temat ”svart representation”.

Inför matchen mellan Patterson och Liston anspelade *Sports Illustrated* på det kalla kriget och det underförstådda behovet av ett gott internationellt anseende för USA:s del: ”I våre dager har vi ikke råd til en amerikansk tungvektsmester med Listons tvilsomme rulleblad.” (Citerat i Marqusee, s. 56) Föga förvånande var det Patterson och inte Liston som fick uppmuntrande meddelanden från bland annat president Kennedy och Franklin D. Roosevelts änka Eleanor Roosevelt.

Det fanns dock talesmän för de svarta som inte delade denna på samma gång dramaturgiska och raspolitiska uppdelning av Patterson som Den gode och Liston som Den onde, exempelvis författaren LeRoi Jones (eg. Amiri Baraka), som uttalade följande: ”De malte Liston svart. De malte Patterson hvit. Og det var konflikten i et nøtteskall.” (Citerat i Marqusee, s. 57) Liston själv tycks ha funnit sig i den roll som tilldelades honom och försökte istället vända det till sin fördel: ”En proffskamp er som en cowboyfilm. Det må være en helt og en skurk. Folk betaler penger for å se meg tape. Forskjellen [skillnaden] er bare den at i *min* cowboyfilm er det alltid skurken som vinner.” (samma)

Clay mot Liston

Liston slog mycket riktigt ut Patterson, och upprepade det i returkampen tio månader senare, i juli 1963. Det hade nu blivit dags för Cassius Clay att utmana Liston. Få gav dock Clay någon chans att vinna, men det var ändå han som var publikens favorit, trots att entusiasterna för honom som tapper ”underdog” dämpats efter att hans kontakter med Malcolm X och Nation of Islam läckt ut i offentligheten. Det är svårt att föreställa sig det idag, men i utgångspunkten framstod Cassius Clay i många Liston-motståndares ögon som ”det stora vita hoppet”, skriver Marqusee (s. 57f). Två saker som bidrog till denna rasmässiga symbolik var dels att Liston, inte Clay, stöttade medborgarrättsrörelsens genom att insistera på en kontraktsmässig klausul som hindrade de rasdelade biograferna [kinoene] att visa matchen via ”close circuit”-TV, dels att Clay inför matchen använde de rasistiska stereotypierna om svarta boxare som okultiverade djur i sina utfall mot Liston, som han kallade både dum och ful medan han framhävde sig själv som raka motsatsen, det vill säga smart och snygg.

Hade han inte varit det tidigare så blev den frispråkige Clay känd över hela världen efter sin seger mot Liston – lika mycket för sitt agerande utanför boxningsringen som i den. Samma kväll fick Clay ett telegram från Martin Luther King, den ende svarte ledare vid sidan av Malcolm som gratulerade honom till segern. När Clay efter segern deklarerade

att han konverterat till Islam betraktades han dock snart som en statsfiende av många vita i USA.

I sina kommentarer dagarna efter matchen strävade Clay (som han ännu hette) därför både efter att definiera sig själv på ett nytt sätt och att lugna den vita pressen. Han försäkrade att han inte var någon bråkmakare, aldrig suttit i fängelse, inte deltog i protestmarscherna mot desegregeringen (och för integrering) och inte bar några symboler, ej heller att han brydde sig om de vita kvinnor som flirtade med honom. Man kunde alltså tolka detta som budskap från en underdånig "Onkel Tom", men lägg märke till, understryker Marqusee, hur Clay argumenterade:

Ved å fortelle pressen at han aldri hadde vært i fengsel, sa han: "Jeg er ingen Sonny Liston." Ved å avstå fra hvite kvinner, sa han: "Jeg er ingen Jack Johnson." Ved å ta avstand fra integreringen, sa han: "Jeg er ingen Floyd Patterson." Og viktigst, ved å si at han ikke ville "bære noen symboler", fraskrev han seg representasjonsrollen. (s. 95)

Ali tycktes alltså hävda, att allt detta var grund för de vita att *inte* frukta honom, men på grund av det han sa var det många vita människor som inte kunde betrakta honom något annat än ett hot mot deras mest dyrbara värden: "I denne sammenhengen ble uttalelsen 'Jeg trenger [behöver] ikke å være det dere vil jeg skal være' intet mindre enn en skandaløs provokasjon." (Marqusee, s. 95f) Genom att upprepade gånger referera till den amerikanska rasismen, till polishundar och vattenkanoner och de fyra småflickor som mördades i en kyrka i Birmingham (som stacks i brand under söndagsskolan), kom Clay dock att undergräva sina försök att framställa konverteringen till Islam som rent religiös och personlig, när mycket i själva verket tyder på att det också var av sociala och politiska skäl. Han kom i vilket fall som helst att få ett starkt symbolvärde som raspolitisk aktivist och rollmodell.

Den 27 februari 1964, två dagar efter att han besegrat Liston, meddelade Clay att han anslutit sig till Nation of Islam. En knapp vecka efter segern över Liston försäkrade den till islam konverterade Clay att han inte ville bli kallad för en "Onkel Tom", utan ville bli känd som "Cassius X". Det hela tog emellertid ännu en vändning då ledaren för Nation of Islam, Elijah Muhammad, på kvällen den 6 mars i en radiosändning tillkännagav att han gett Cassius Clay namnet "Muhammad Ali", vilket i sig var en stor ära och få förunnat inom Nation of Islam (Marqusee 2004, s. 97ff; Whannel 2002, s. 118)). För den förskräckta vita pressen var namnbytet ännu en illavarslande, politisk överträdelse från Alis sida, men själv framhöll han att namnbyten var vanliga i den amerikanska idrotts- och nöjesvärlden – Sugar Ray Leonard och Joe Louis var exempelvis tagna namn liksom otaliga, förenklade och amerikaniserade namn på filmskådespelare med invandrarbakgrund, för att inte tala om "Gorgeous George".

Detta namnbyte var dock annorlunda – det signalerade att här fanns en svart man som inte hade för avsikt att ställa in sig hos de breda (det vill säga vita) folklagren. Tvärtom – genom att ta namnet "Muhammad Ali" gjorde han krav på ett annat arv (det pan-afrikanska), en ny familj och en annan nation (den islamiska). En vecka efter namnskiftet lämnade Ali Madison Square Garden i vrede då en annonsör insisterade på att kalla den nye tungviktsmästaren, vilken satt som gäst vid ringside, för "Cassius Clay". Han hade trots allt tagit namnet "Muhammad Ali" som ett tecken på stolthet och i sin kamp för att försvara denna stolthet, i och utanför boxningsringen, banade han vägen för miljon andra namnby-

tare; idag är det vanligt bland afroamerikaner att ta islamska eller afrikanska namn, men 1964 var det ett dristigt steg att ta. Jack Johnson, Joe Louis, Floyd Patterson och Sonny Liston hade fått sina offentliga identiteter av den vita pressen – genom att ta namnet Muhammad Ali klagade den nye mästaren att han hade för avsikt att skapa sin egen, självständiga identitet (Marqusee, s. 101). Han kom dock att möta starkt motstånd – *New York Times* insisterade under hela sextioalet på att fortsätta kalla honom för ”Cassius Clay”.

Ali mot Patterson

I maj 1965 slog Ali ut Liston i deras returmöte, varpå det blivit dags för Ali att möta Floyd Patterson i en titelkamp som också blev en till kamp mellan två rollmodeller som representerande var sin raspolitisk ståndpunkt (Marqusee, s. 156ff). Strax efter Alis seger över Liston hade Patterson deklarerat att det var hans plikt som kristen att ”återvinna titeln till USA”, som om det vore en utlänning som vunnit den. Tre veckor senare blev integreringsförkämpan Patterson tvungen att sälja sitt hus i New York med en förlust på 20 000 dollar, efter att några vita grannar utsatt hans familj för rasistiskt våld. I oktober 1965 skrev Patterson, trots detta, i *Sports Illustrated* att ”Cassius Clay vanærer seg selv og den svarte rasen. [...] Bildet av en svart muslim som verdens tungvektsmester vanærer sporten og nasjonen. Cassius Clay må bli slått, og de svarte muslimenes svøpe må fjernes fra boksesporten.” (citerat i Marqusee, s. 157)

Enligt Marqusee var det Patterson som tog initiativet till denna ”kampen mellom rollemoellene”, men Ali antog omedelbart utmaningen och utsatte Patterson för verbala angrepp i flera veckor. Bland annat kallade han Patterson för ”døvtum såkalt neger som trenger en omgang juling [stryk]” (samma). Enligt den svarte tennisspelaren och medborgaraktivisten Arthur Ashe (1943–1993), segrare i US Open 1965, Australian Open 1970 och Wimbledon 1975 samt kapten för det amerikanska Davis Cup-laget 1981–1985, hade ingen svart idrottsman tidigare talat lika nedsättande om en annan svart idrottsman i full offentlighet. Alis poetiska utfall innehöll många elakheter (följande citerat i Marqusee, s. 158):

Jeg skal sende ham i bakken snart
så han begynner å oppføre seg svart.
Da han var champ, skjønte [förstod] han lite,
han prøvde å flytte inn med de hvite.

I själva matchen blev Patterson utklassad, men Ali såg medvetet till att dra ut den till 12:e rondan, trots kommentatorernas tilltagande raseri. Under matchen ropade Ali hela tiden ”Kom igen, Amerika! Kom igen, vita Amerika!”, till sin motståndare. Den vita pressen kallade efteråt Alis uppträdande för ondskefullt, men själv visade han ingen ånger och menade att de svarta levnadsvillkor fortfarande var lika dåliga trots att svarta, av det vita samhället accepterade rollmodeller som Joe Louis och Sugar Ray Robinson, kommit och gått. Black Panther-ledaren Eldridge Cleaver menade å sin sida att matchen mellan Ali och Patterson ideologiskt sett var en ”avgjørende begivenhet som avspeilet konsolideringen av visse psykiske resultater i negrenes revolusjon”, att Ali var ”en verklig revolutionär” och ”den første frie boxningsvärldsmästare som det vita Amerika mött” (citerat i Marqusee, s. 158, och Bengtsson 2002).

Liksom många andra titelmatcher i boxningens tungviktsklass var alltså även denna match laddad med symboliska betydelser och övertoner, något som skulle komma att vidhäfta Alis matcher och honom som person även längre fram i tiden. Enligt Marqusee hade Ali ”omdannat alle de verdiene som tidligere var blitt knyttet til svarte bokserere, og han hadde gjort det med ikke så rent lite hjelp fra Floyd Patterson”.

Ali visade samma oförsonliga attityd i matchen mot Ernie Terrell i Houston tidigt i 1967. Terrell var känd för sina hårda slag och var troligen Alis starkaste motståndare sedan Sonny Liston. Terrell hade dock dristat sig till att kalla sin motståndare för ”Clay” under presskonferensen före matchen, vilket fick Ali att gå på gång på gång skrika ”Hva heter jeg?” under matchen, alltmedan han slog musten ur Terrell: ”Onkel Tom! Hva heter jeg?” (citerat i Marqusee, s. 230f) I bägge dessa matcher, mot Patterson respektive Terrell, slogs Ali alltså mot mer än bara motståndaren; han slogs, som han själv såg det, mot ignoranta representanter för den vita överhögheten.

Vägrar krigstjänstgöring

Muhammad Alis personliga kamp mot de amerikanska krigsmyndigheterna tillsammans med hans politiska aktivism kom att få en stor betydelse för de svartas frigöringskamp i USA och andra delar av världen under 1960- och 1970-talen. Det var i april 1967 som Ali skrev in sig i den politiska historien genom att vägra låta sig inkallas till tjänstgöring i Vietnamkriget och förklarade att ”No Viet Cong ever called me a nigger”. Han läste också upp en egen dikt inför TV-kamerorna:

Fråga mig, fråga mig dagen lång
om Vietnam sjunger jag ändå denna sång
jag har inget otalt med Viet Cong

Till följd av sin vapenvägran blev Ali fråntagen sin världsmästartitel och avstängd från boxningen, en avstängning som inte upphävdes förrän i september 1970. Ali fick alltså offra nära fyra år av sin karriär för denna sak. Hans krigsvägran 1967 fick också boxningsmagasinet *Ring* att för första gången avstå från att kora årets boxare, eftersom den uppenbare kandidaten till titeln, ”Cassius Clay”, på inget sätt borde lyftas fram som rollmodell för de unga i USA (Marqusee, s. 233). Samma vecka dog 274 amerikaner i strid, den högsta siffran sedan Vietnamkrigets start.

En nyckel till förståelsen av den mångmediala berättelsen om Ali, sextiotalets dynamik och tidens politiska uppvaknande ligger i mötet mellan de globala strömningarna och dess olika sammansmältningar – exempelvis anti-krigsrörelsen, de svartas frigörelsekamp och den musikbaserade motkulturen med artister som Bob Dylan. Sextiotalets USA blev en skärningspunkt i ett globalt fenomen – den intensifierade kampen för fred och rättvisa – och Ali var en av de figurer bland Martin Luther King, Jr. och andra, som fungerade som bindeled mellan kampen i USA och kamper som försiggick på andra platser:

Gjennom sine medieopptredener i alle verdenshjørner spilte Ali en viktig rolle i den globale spredningen av de ideene og bildene som utgör kjernen i sekstitallet. Han ble en del av en rekke overlappende globale diskurser og bevegelser [rørelser], og han

knyttet sammen idrettstilhengere, Black Atlantic-bevegelsen, den tredje verden og motstandere av USAs krigføring i Vietnam. (Marqusee 2004, s. 224f)

Marqusee skriver også treffande om det mange ganger eksplosiva møtet mellom antikrigs-rørelsen i Europa og den amerikanske populærkulturen:

Mens de europeiske opprørerne raste mot den amerikanske krigsmaskinen, dyrket de rock and roll-musikk, John Ford-filmer og olabukser [jeans]. Ali traff uforvarande en utbredt ambivalens overfor USA. Mange som mislikte USAs arroganse og makt, lot sig samtidig fascinere av landets pulserende populærkultur. For alle dem som elsket jazz, blues og R[ythm]&B[lues], det forføriske Hollywood og de surrealistiske Marx Brothers, Ginsberg og Kerouac, var Ali nok et strålende eksempel på den folkelige amerikanske energien og skaperkraften. (s. 226)

”The Rumble in the Jungle”

”Det er umulig å fullt ut forstå Muhammad Ali uten å plassere ham innenfor Black Atlantic-bevegelsen [-rørelsen]”, skriver Marqusee (s. 118). Black Atlantic-rørelsen, som syftar på den svarta atlantiske verden, hadde sin opprinnelse i slavskeppens faser. Utan å vækka særskilt stor oppmerksomhet blant de vita utveklade den sig genom att utväxla politiska och religiösa idéer, musik, litteratur, dans och idrott. Bland rörelsens föregångsfigurer var flera akademiker och agitatorer, men också en lång rad svarta amerikanska boxare, från Bill Richmond, Tom Molineux och Massa Sutton till Bobby Dobbs och självaste Jack Johnson. I London och Paris mötte kringresande svarta amerikaner – sjöfolk, musiker, boxare, religiösa ledare – små grupper av afrikanska studenter. År 1873 gav exempelvis en sånggrupp från Fisk University, Jubilee Singers, Europa – och afrikaner som bodde där – en första smak av gospelmusiken.

Vid 1920-talet hadde boxningssporten blitt en viktig del av Black Atlantic-rørelsen, och utgjorde ett gemensamt interesse som knöt samman svarta i USA, Karibien, Västeuropa och Västafrika (Marqusee, s. 120f). År 1922 blev senegalesen Battling Siki den første svarte boxare att gå en titelmatch i någon viktklass sedan Jack Johnson genom att gå en match om världsmästartiteln i lätt tungvikt mot fransmannen Georges Carpentier i Paris. Det fanns de som menade att kampen var fixad till Carpentiers fördel. Carpentier tilldelades också segerns trots att Siki slagit ner honom, under förevändning att Siki skulle ha brutit mot reglerna. Domslutet gjorde emellertid publiken rasande vilket fick representanter för boxningsmyndigheterna att gå in i ringen och utropa Siki till segrare och ny världsmästare. Liksom före honom Jack Johnson njöt Siki i fulla drag av sin plötsliga berömmelse och rikedom och drog därmed på sig Paris-prensens fiendskap. När han senare reste till USA blev hans extravaganta livsstil och många konfrontationer med polisen utförligt beskriven i den svarta pressen. Siki blev funnen mördad i Harlem i december 1925. I sin självbiografi *Den störste* skriver Ali om de fascinerande historier kring svarta boxare som han hörde berättas i träningslokalen, bland dem Battling Siki.

Höjdpunkten i Alis egen karriär kom med matchen mot George Foreman i Zaire 1974 och som kommit att gå under beteckningen ”The Rumble in the Jungle”. Denna händelse finns skildrad i den hyllade dokumentärfilmen *When We Were Kings*, som hadde premiär

först 1996. Märkligt nog nämns här inte Alis första resa till Afrika, som han gjorde redan 1964.

Med uppblomstringen av de nya, postkoloniala nationerna i Afrika började den svarta minoriteten i USA att se på sina gamla, koloniala rötter med nya ögon (Marqusee, s. 131f). Det nya Afrika kom till stadsdelen Harlem i New York, som under 1920-talet växte ut till ett kreativt och konstnärligt centrum och genererade ett brinnande engagemang ("the Harlem renaissance"). En av de ledande representanterna för de svartas frigörelsekamp på den afrikanska kontinenten var den kongolesiske politikern Patrice Lumumba, som var en av de tidigaste afrikanska nationalisterna och som 1960 blev den tidigare belgiska kolonialmakten Kongos (sedermera Zaires) förste (och siste) demokratiskt valde premiärminister. Lumumba störtades genom en militärkupp 1960 och mördades strax därpå men han skulle få stor inflytelse över Malcolm X, som var starkt påverkad av Lumumbas idé om ett oavhängigt och samlat Afrika som själv stakade ut kursen för sin moderna utveckling.

Malcolm X skulle i sin tur skulle få stort inflytande över Muhammad Ali och denna cirkel av kulturella och (identitets)politiska impulser slöts i viss mening när Ali, på inrådan av Malcolm X, besökte Afrika 1964, bara några veckor efter det att han slagit Liston och meddelade att han konverterat till Islam. Under denna resa gick Ali inte någon titelkamp, som han kom han att göra tio år senare, 1974, och hela uppehållet i Afrika förbigicks mer eller mindre med tystnad i amerikanska medier. För Alis egen del blev det emellertid en av de mest formande upplevelserna i hans karriär (Marqusee, s. 139). Till den lokala pressen i Ghana sade Ali: "Jeg er spent på å reise rundt og se Afrika og møte brødrene og søstrene mine. Jeg har ikke vært hjemme på fire hundre år." (citerat i Marqusee, s. 140) Ali gjorde sig här alltså till talesman för alla miljoner ättlingar till de slavar som en gång, och under ytterst brutala former, rövades bort från den afrikanska kontinenten.

Det är en av historiens grymma ironier att den man som i egenskap av landets ledare kom att stå värd för matchen i Zaire 1974 mellan Ali och Foreman var Joseph Mobutu. Denne hade 1958 anslutit sig till Lumumbas organisation MNC (Mouvement National Congolais) och blev utnämnd till försvarsminister i Lumumbas första regering. Med stöd av amerikanska underrättelsetjänsten CIA och med hjälp av armén tog Mobutu makten 5 september 1960 och satte Lumumba i husarrest, för att sedan sända honom i döden. Konflikten i Kongo gav genklang i hela den svarta atlantiska världen och det ordnades möten och protestmarscher till stöd för Lumumba, bland annat i USA, något som skrämde det vita, amerikanska etablissemanget eftersom det handlade om "amerikanska negrer" som protesterade mot sin egen regering, dessutom utanför FN-byggnaden så att hela världen kunde se det, via press- och TV-medierna. Mobutu var sedan överbefälhavare 1961–1965 och blev genom en oblodig statskupp 1965 Zaires president och diktator.

Det var till Mobutus starkt korrumperade regim som Ali och Foreman och deras följen anlände 1974 för att, under en enorm mediebevakning, gå en match om tungviktstiteln, en match som gick mitt i natten för att det passade den amerikanska TV-publiken. Helt sensationellt vann Ali matchen. Poängen i detta sammanhang är emellertid alltså att Alis första Afrika-resa inte alls nämns i *When We Were Kings*, som annars är ytterst sevärd. Detta kan tolkas på två sätt, politiskt och dramaturgiskt. Att dra in Alis första Afrika-resa hade obönhörligen gett filmen en politisk sprängkraft, eller om man så vill slagsida, som hade placerat händelsen inom ramen för en vidare, kolonial och därmed politiskt känslig kontext. Att inte nämna denna resa gör å andra sidan att Alis resa till Zaire i filmen framstår som hans

första direkta möte med den afrikanska kontinenten, vilket blir tacksammare ur dramaturgiskt och därmed känslomässigt hänseende. Att som filmmakarna blunda för Alis första resa till Afrika 1964 kan därför ses både som en ideologisk manöver i syfte att slippa ta politisk ställning och som ett sätt att försäkra sig om en stor och diversifierad publik genom att ge filmen en klar och enkel dramaturgi – Ali-kommer-till-Afrika-och-hyllas-där-av-alla-afrikaner-som-äntligen-får-se-honom-med-egna-ögon – som är så typisk för populärt orienterade filmer.

Ideologisk tillstängning

En liknande ideologisk undanmanöver präglar också avsnittet om Ali i den amerikanska TV-serie kring amerikanska ikoner som nyligen gått på norsk TV. Här berättar vår ciceron, skådespelaren Roy Scheider, att Ali motsatte sig Vietnamkriget av religiösa skäl. Att Alis vägran att låta sig inkallas och andra av hans ställningstaganden också grundade sig i raspolitiska överväganden nämns det ingenting om. Ali och hans förehavanden utanför boxningsringen hålls alltså här utanför den politiska sfären, i syfte att undvika kontroversiella aspekter rörande amerikansk imperialism.

Ett tredje exempel är spelfilmen *Ali* (2001). Här förekommer förvisso ett avsnitt som skildrar Alis första Afrika-resa, men det är kort och tjänar främst det dramaturgiska syftet att skildra Alis konfrontation med Malcolm X, som också befinner sig där, och beslutet att, efter påtryckningar från Nation of Islam, bryta de personliga banden med honom. Om frihetskampen i Afrika och Alis övriga upplevelser under resan får vi inte veta mycket och Lumumba nämns överhuvud inte. Däremot finns i filmen en mycket lång matchskildring av Alis första möte med Sonny Liston. Detta är alltså ännu ett exempel på hur det dramaturgiskt lättköpta och ideologiskt okontroversiella lyfts fram på bekostnad av mer komplexa och kontroversiella historiska händelser och skeenden.

Dessa tre film- och TV-exempel åskådliggör därmed också hur mytbildningsprocesser går till: vissa saker lyfts fram som tjänar vissa ideologiska och hegemoniska syften medan andra aspekter förbigås med tystnad. Detta är således något att tänka på både när vi skriver historien om en viss idrottsstjärna (eller ett visst idrottskollektiv) och när vi läser om idrottsstjärnor i tidningar, ser och hör dem omtalas i TV och i andra medier etc. Frågan blir alltså: vad är det som utelämnas, vad är det som inte får nämnas och varför.

De narrativa, ideologiska processer som på detta sätt demaskerar socialhistoriska och socialpolitiska förhållanden och skapar en ”ideologisk tillstängning” är något som Fredric Jameson (1993) diskuterar ingående i sin bok *Det politiska omedvetna. Berättelsen som social symbolhandling* (se s. 116 om ”ideologisk tillstängning”; själv skulle jag nog föredragit översättningen ”tillslutning” i stället för ”tillstängning”). Enligt Jameson blir vissa, ja, snart sagt alla, texters funktion att i egenskap av symbolhandlingar erhålla vissa imaginära och mer eller mindre utopiska lösningar (i meningen förklaringar) på de ”konkreta kontradiktioner” som i grund botten utgörs av sociala, klassmässiga konflikter (s. 114). Vad vi måste göra, menar Jameson med hänvisning till bland annat antropologen, strukturalisten och mytforskaren Claude Lévi-Strauss, är att ”seriöst undersöka och verifiera experimentellt och systematiskt antagandet att alla kulturella artefakter bör läsas som symboliska lösningar på verkliga politiska och sociala kontradiktioner” (s. 113). Den enskilda berättelsen eller den enskilda formella, estetiska strukturen skall alltså förstås som en imaginär lösning på en verklig kontradiktion (s. 110).

Vi får för den skull inte tro att ”texter”, exempelvis i form av televisionens sportprogram eller dagstidningars sportsidor, inte tillhör ”verkligheten”, vilket de naturligtvis gör lika mycket som allting annat som existerar här på jorden; varför skulle vi engagera oss i en TV-sändning från en VM-kvalmatch i fotboll eller i en artikel om det senaste dopingavslöjandet om det inte tillhör den verklighet i vilken vi framlever våra liv? Poängen är alltså den, att den organiserade tävlingsidrotten i dess faktiska, utövade fysiska former, exempelvis en ishockeymatch, tolkas mot bakgrund av otaliga texter om tävlingsidrott som cirkulerar i samhället i olika mediala former och som ger oss kunskaper och påverkar vår uppfattningar om idrott lika mycket som egna idrottserfarenheter som utövare eller åskådare på en arena. Ta exempelvis ämnet för denna artikel, idrottsstjärnorna Ali, Jordan och Tyson: vad baseras dina kunskaper och åsikter om dessa tre personer på om inte olika mediala texter – det vill säga representationer – av dem. Det är ytterst få av oss som har sett, än mindre haft personliga samtal med någon av dessa, men ändå vet vi förhållandevis mycket om dem, och det tack vara media.

Frågan blir då för det första hur de mediala, textuella representationerna av dessa tre och andra idrottsstjärnor (exempelvis John Carew eller Anna Kournikova) har sett ut vid olika tidpunkter och i olika fora, eller annorlunda uttryckt, vilka diskurser, exempelvis rasistiska eller sexistiska, som de kommit att bäddas in i och tolkas genom. För det andra vilka medier vi inhämtat våra kunskaper om dem ifrån, och vad som kännetecknar dessa kunskaper, detta vetande.

Vad det ytterst handlar om är att analysera och förstå tävlingsidrottens kulturella betydelser. Eftersom medierna är kulturens teknologi så blir de helt centrala i sammanhanget, inte minst i ett ”mediesamhälle” som vårt. Att frånskriva medierna betydelse, att se dem som oviktiga för den ”verkliga” eller ”riktiga” idrotten ”där ute” i form av de kroppsliga handlingar som utförs på olika idrottsarenor, är helt enkelt absurt. Ett annat ord för absurt är orimligt och att vi skulle kunna veta det vi vet om våra idrottsstjärnor, deras karaktärer och förehavanden på och utanför idrottsarenan, utan mediernas berättelser om dem är just det – orimligt.

Ali omvärderas

År 1977 hade Ali suttit modell för ett silkscreenporträtt utfört av popkonstens nestor Andy Warhol, vilket inte bara införlivade honom med Elvis Presley och Marilyn Monroe i konstnärens världsberömda galleri av amerikanska ”ikoner”. Enligt Marqusee markerade det också Alis övergång från en splittrande till en samlande figur.

Denna Alis nya symboliska funktion fick sin definitiva manifestation när han, efter ihärdig lobbyverksamhet från rättighetsinnehavarna NBC Sports, tände elden vid Atlanta-OS 1996, alltså i den södra del av USA där de vita så länge höll fast vid sina rasistiska traditioner. Detta innebar att ännu ett kapitel kunde läggas till den långa berättelsen om Muhammad Ali. Den olympiska elden har med tiden kommit att utvecklas till vår tids kanske mest kända och mytiskt laddade symbol för den mänskliga andens okuvliga kampvilja, resning och värdighet, och vem kunde väl vara bättre lämpad att personifiera dessa samtidigt existentiella och sociala värden än Muhammad Ali. Det var en händelse som markerade att hans kamp mot rasism och för allmänmänsklig värdighet var över och till stor del vunnen. Detta var Muhammad Alis slutgiltiga triumf, detta var ögonblicket när Martin Luther King, Jr:s berömda ord ”I have a dream ...” tycktes bli till sanning genom att materialisera sig i

Alis gestalt tände den livgivande Elden. Ögonblicket när detta skedde var laddad med en sådan mytisk sprängkraft, här tycktes så många frågor få sitt svar och så många konflikter sin lösning, att det för många med mig blev omöjligt hålla tillbaka tårarna. Det var djupt mänskligt och just därför så rörande.

Den skara människor som befann sig på plats på olympiastadion, knappt 100.000, utgjorde bara en bråkdel av det totala publikantalet i form av miljarder människor runt hela jorden som kunde följa händelserna via televisionsmediet, som med hjälp av TV-kamerorna kunde se Ali med darrande arm höja facklan som en avslutning på den 84 dagar långa och av Coca-Cola sponsrade fackelstafetten (vilket i sin tur innebar att tidningar skrev om och TV visade facklans resa med varumärket Coca-Cola och att Coca-Cola i egenskap av ”exklusiv sponsor” kunde använda sig av den olympiska symbolen, de fem ringarna, i all sin reklam i TV, på biograferna och annorstädes).

Han som en gång hade stämplats som en samhällsfiende i USA gavs nu alltså rollen som samlande nationalsymbol och USA:s ansikte utåt mot den övriga idrottsvärlden. I pausen under basketfinalen, där en ny upplaga av ”Dream Team” än en gång bekräftade amerikanernas överlägsenhet, fick Ali också ta emot en ersättningsmedalj av IOK-ordföranden och tidigare general Franco-anhängaren Juan Antonio Samaranch för den olympiska guldmedalj som han 36 år tidigare, 1960, hade kastat i Ohio River som en protest mot den rasdiskriminering som fortsatte att plåga honom och andra svarta efter hans hemkomst från Rom, där han trots allt hade kämpat och vunnit till USA:s ära.

Alis olympiska uppträdande 1996 tände gnistan till det *USA Today* kallade ”en renässans för *den störste*” och *Sports Illustrated* tryckte bilden av honom på framsidan för 34:e gången, något ingen annan hade upplevt (Marqusee, s. 12f). Ali kan därmed stå som exempel på den ständiga omvärdering av idrottsstjärnornas kulturella värde (och politiska och ekonomiska användbarhet), en fortlöpande process som Garry Whannel (2002) beskriver med begreppen ”mythologisation”, som innebär att idrottsstjärnan tillskrivs vissa, inte sällan närmast övermänskliga, egenskaper, samt det mera svåröversatta ”reinscription”, med vilket Whannel avser de selektiva urvalsprocesser som leder till att idrottsstjärnors biografier ses i ett visst, samtida ljus på basis av vissa populära eller förhärskande ideal och föreställningar och som leder till ständiga omvärderingar, vilket i sin tur innebär att en viss kanon eller guldåldersmyt reproduceras. Eller som Whannel själv skriver: ”In the process of reinscription, star biographies are constantly rewritten from the point of view of popular memory, within the context of a selective tradition by which a canon is reproduced.” (2002, s. 123)

Detta framgick tydligt i samband med att Ali fyllde 60 år i januari 2002, då många hyllningsartiklar publicerades till hans ära och där man beskrev hela hans karriär, vanligtvis utifrån dagens horisont, med segrarens perspektiv (Ali hade rätt om rasismen och han hade rätt om Vietnamkriget). Under rubriken ”Grattis Ali – du är fortfarande störst” skrev exempelvis Leif-Åke Josefsson i *Aftonbladet* om att han han ”som en gång hade världens största käft” nu befann sig i en position som ”århundradets främste idrottsman”, som en ”avdankad ex-världsmästare som behandlas som en statsman vart han än åker och vem eller vilka han än besöker”, samt som ”världens mest kända person alla kategorier” (AB 17/1, 2002).

2. Michael Jordan

Joe Louis och Jesse Owens var de första svarta idrottare som uppnådde status av nationalidoler i USA, under andra halvan av 1930-talet. Det berodde på framför allt två faktorer. För det första att de blev politiska symboler för USA:s och de västliga demokratiernas kamp mot fascism och nazism, för det andra att de inte upplevdes som ett hot mot de rådande, rasistiska samhällsordningen av den vita överhögheten och dess medieapparat – en medieapparat som i hög grad reglerade åsiktsströmningen i och de värdeskalor som genomsyrade det offentliga livet i USA innan televisionens genombrott efter andra världskriget.

Under 1960-talet växer Muhammad Ali fram inte bara som världens mest kända idrottsman, han var också en ledande representant för en ny generation svarta idrottare som präglats av medborgarrättsrörelsens kamp mot kvarvarande rasistiska strukturer, men som dels också kunde arbeta vidare på de landvinningar som gjorts av föregångare som Louis, Owens och Jackie Robinson (den förste svarte spelaren i högsta basebolligan 1947), dels hade ett nytt och massmedium med ett unikt genomslag i samhällslivet att göra sig hörda och synliga genom: televisionen. Ali var den första svarta idrottscelebritet som krävde att själv få definiera sin rasmässiga och nationella identitet såväl som sina politiska och religiösa åsikter. Detta gjorde honom under en period hatad och motarbetad av delar av det vita etablissemanget inom medierna, militären och boxningssporten, men även inom vissa svarta politiska grupperingar, samtidigt som han blev en förebild för ofta ungdomsbaserade protest- och alternativrörelser världen över tillsammans med figurer som The Beatles och Bob Dylan, för att inte tala om hela raden av lysande svarta artister som Sam Cooke (som i sin tur kunde bygga vidare på de landvinningar som gjorts av bland annat Nat King Cole, Chuck Berry och Little Richard).

Alis kamp kom för de svartas rättigheter inom idrott och i samhället i stort kom att föras vidare av löparna Tommie Smith och John Carlos, basketspelaren Kareem Abdul-Jabbar, tennisspelaren Arthur Ashe och andra, men det tog lång tid innan svarta idrottsmän blev attraktiva som reklampelare och sponsorobjekt. Ett första kommersiellt genomslag kom under 1970-talet genom fotbollsspelaren, den sedermera (1994–1996) mordanklagade O.J. Simpson, som inte ansågs som politiskt kontroversiell och som blev känd för en större allmänhet då han gjorde reklam för Hertz, samtidigt som han från 1973 och framåt (närmare bestämt till 1994) medverkade i en rad TV-serier (ex. *Roots* 1977) och filmer (ex. *The Naked Gun* 1988).

Det stora, kommersiella genombrottet för svarta idrottare kom emellertid med basketspelaren Michael Jordan (f. 1963) och dennes sponsorkontrakt med Nike 1984. Även Jordan var ”obesudlad” av raspolitiska strider och konflikter och skulle så förbli under hela sin karriär. Liksom Muhammad Ali var Jordan afro-amerikan och en briljant och dominerande utövare av sin idrott, men där stannar också likheterna. Michael Jordan kom aldrig att ta ställning i någon kontroversiell politisk fråga överhuvudtaget.

När Jordan 1984 påbörjade sin professionella karriär genom att gå från University of North Carolina till Chicago Bulls i NBA hade den reaktionäre Ronald Reagan varit USA:s president i tre år; hans presidentperiod, 1981–1989, kom att täcka hela 1980-talet och definiera dess politiska klimat, vilket kan betecknas som en konservativ motreaktion på 1970-talets radikala, vänsterorienterade rörelser som kännetecknades av klasskamp och kampen

för såväl rasmässig jämlikhet och könsässig jämställdhet. Om 1970-talet var de kollektiva idealens tidsålder kom 1980-talets så kallade nyliberalism, med företrädare i Europa som Storbritanniens premiärminister under samma tid, Margaret Thatcher, att lyfta fram den konkurrensinriktade individualismen och självförverkligandet som centrala idéer och värden inom ramen för en starkt högerorienterad politik som bland annat ledde till stora avregleringar på valutamarknaden och, inte minst, inom mediesektorn.

Vid ingången till 1980-talet befann sig NBA i sin djupaste kommersiella svacka någonsin, plågad av drogskandaler, rasism och lönetvister. Få utanför USA brydde sig och även den inhemska televisionen började förlora intresset (Halberstam 2000, s. 115f). Finalrundan 1980 tycktes annars ha haft det perfekta upplägget för en rikstäckande direktsändning: ett Los Angeles Lakers på uppåtstigande med en ung ”Magic” Johnson ställd mot Philadelphia 76ers som leddes av den karismatiske Julius Erwing. TV-bolaget CBS valde dock att sända den i bandad version kring midnatt efter de lokala nyheterna. Ligan hade alltså sina stjärnor som Johnson och Erwing, men de var inte speciellt kända utanför USA. I egenskap av afro-amerikaner (”svarta”) var de heller inte särskilt gångbara i reklamsammanhang.

Universitetsbasketen, däremot, var i god form och hela nationen tycktes älska finalrundan. Jordan var alltså inte okänd när han gick från University of North Carolina till Chicago Bulls; det var under 1982 som han började uppmärksammas på allvar. Något som NBA också kunde dra nytta av efter Jordans ankomst 1984 var den klassiska rivalitet som fanns mellan ”Magic” Johnson och den vite stjärnspelaren Larry Bird i storlaget Celtics, en för medierna tacksam rivalitet med rasmässiga övertoner och mytiska proportioner som härstammade från finalrundan i universitetsbasketserien 1979: kanonlaget från det stora Michigan State med ”Magic Johnson” mot det föga omsjungna laget från det mindre Indiana State, med Larry Bird.

När Johnson och Bird började i NBA sågs professionell basket ironiskt nog som alltför färgglöst, genom den stora dominansen av ”färgade” spelare, som dessutom kopplades ihop med drogmissbruk och inte ansågs vilja kämpa tillräckligt annat än i slutet av matcherna om det behövdes, en föreställning som uppenbarligen kopplade an till rasstereotypen ”den lata och njutningslystna negern”. Lönekostnaderna för ett NBA-lag på den tiden låg endast runt en miljon dollar om året, men ändå ansågs många spelare vara grovt överbetalda. Trots att Johnson och Bird bar med sig den attraktiva rivaliteten från universitetsbasketen sände CBS bara ett fåtal matcher från NBA under vintern 1982, och det krävdes stort lobbyarbete bakom kulisserna för att få in ens de sju finalmatcherna på bästa sändningstid (”prime time”). NBA-ledningen bidrog inte till någon islossning genom sin inställning att alltför många tv-sända matcher innebar en utförsäljning av deras dyrbara produkt. År 1982 var intresset för den årliga All Star-matchen så lågt att de NBA-anställda fick i uppgift att dela ut så många gratisbiljetter som möjligt så att inte tv-kamerorna skulle panorera över tomma läktare. Missnöjet var stort och man letade efter möjliga lösningar på de allvarliga finansiella problemen, som att flytta de minst lönsamma lagen till andra städer med bättre publikunderlag.

David Stern lyfter NBA

Dock fanns det de som insåg att det krävdes nya radikala grepp för att vända den nedåtgående trenden. Det krävdes omstruktureringar, omprioriteringar och inte minst en ny och mer positiv attityd gentemot medierna samt en betydligt mer genomtänkt och välplanerad

PR-verksamhet. Ledande i detta arbete var en ung man med en passionerad kärlek till basketsporten och med en stark känsla för hur man kunde påverka allmänna och i allt högre grad mediestyrd opinioner. Hans namn var David Stern och han skulle med tiden (1983) bli NBA:s kommissionär, en syssla som han övertog från den passive Larry O' Brian, vars bakgrund låg i politiken och de övre skikten av president John F. Kennedys administration. O' Brian hade kommit till NBA som kommissionär våren 1975 med det huvudsakliga syftet att arbeta fram en sammanslagning med den rivaliserande ligan ABA, en uppgift som han också lyckades med. Så mycket mer var det dock inte som den tämligen oengagerade och av basketsporten inte särskilt intresserade O'Brian lyckades åstadkomma för att utveckla ligan som publiksport och affärsdrivande företag (Halberstam 2000, s. 116 f.).

Den dominerande kraften bakom de förändringsprocesser som sattes i rörelse en bit in på 1980-talet var alltså David Stern. Han kom framför allt att förändra den allmänna bilden av basketligan, dess "image" och massmediala framtoning. När han 1983 blev ny chef (commissioner) för NBA rensade han genast upp i röran genom att bland annat skapa ett nytt löneavtal mellan spelare och ägare, ett avtal som höll nere lönerna och lösgjorde pengar till de mindre lagen, vanligtvis hemmahörande på svaga TV-marknader, så att de kunde köpa bättre spelare och därmed bli mer konkurrenskraftigare – och ligan i sin helhet mer publikvänligt dramatisk. Sterns avtal har kommit att ange starten för underhållningsrevolutionen ("entertainment marketing revolution", Wenner 1998, s. 82). Att det lyckades visar NBA:s vinstökning mellan 1983 och 1993, från 140 miljoner dollar till 1,1 miljard, framför allt till följd av lukrativa TV-avtal. Finalen 1991 mellan Chicago Bulls och Los Angeles Lakers sändes exempelvis i över 70 länder. Jordan var också stjärnan i det amerikanska basketlandslaget, "Dream Team", som var den största attraktionen vid OS i Barcelona 1992 – det beräknades att runt 600 miljoner människor i 193 länder följde deras finalmatch. Lägg till den TV-publik som följde deras övriga matcher och siffran överstiger snart en miljard. Här talar vi om publiksiffror så stora att de nästan blir abstrakta och ogripbara.

Till denna framgångsrika utveckling av NBA bidrog förutom Stern i allra högsta grad också Michael Jordan, som vid ingången till 1990-talet var världens bäst betalde idrottare och en av världens mest kända och populära personer alla kategorier. Det var också en utveckling som betingades av den medieteknologiska revolution som sköt fart i början av 1980-talet, det vill säga vid den tidpunkt Stern blev kommissionär för NBA och då Jordan intog sin plats i ligan. Genom ny, digital distributionsteknik i form av direktmottagning från satelliter samt kabelnät baserat på fiberoptik började världen att knytas samman på ett nytt sätt, materiellt och kulturellt. En hel flora av kommersiella TV-kanaler växte fram för tittarna att välja och vraka bland – ett valutrymme som alltså möjliggjordes genom avregleringar på mediemarknaden.

Snabbt visade sig sport vara den programkategori som mer än annat hade förmågan att skapa en global publik. Sportsändningar var också billiga att producera och lämpade sig därför också som kanalutfyllnad, varför en mängd nya, mer eller mindre spekulativt TV-vänliga sporter började växa fram. Till detta kom att antalet TV-apparater i hela världen per hundra innevånare mellan 1981 och 1997 fördubblades till 23,4, vilket innebar att "konsumentexponeringen" för reklam och marknaden för betal-TV:s tillhandahållande av olika idrottshändelser ökade markant.

Vilka konkreta former integreringen på en global nivå av elitidrotten, medierna och kapitalet tagit sig under de senaste decennierna klargörs av den amerikanske historikern Walter LaFeber (1999) i hans studie av *Michael Jordan and the New Global Capitalism*.

Det är en historia som tar sin början för dryga hundra år sedan, då tävlingsidrotten slog rot och då USA påbörjade sin världsomspännande, kulturella erövring. Då, på 1880- och 1890-talen, styrdes utvecklingen i hög grad av ”rövarbaroner” i form av olje-, stål- och bankmagnater som John D. Rockefeller, Andrew Carnegie och J.P. Morgan. Dagens så kallade postindustriella värld har nya företagsmässiga imperiebyggare – de har fortfarande säte huvudsakligen i USA, men nu bygger de sina imperier med hjälp av olika kommunikationsteknologier. Nu kallas de också för ”mediebaroner” och har namn som Ted Turner, Rupert Murdoch och Bill Gates.

Enligt LaFeber finns det inget som bättre tydliggör USA:s utvidgade kulturella makt efter det kalla krigets slut i med murens fall 1989 än Michael Jordans karriär. Som ett resultat av den politiska och medieteknologiska utvecklingen under 1980-talet kom tävlingsidrotten – ”sport” – att under 1990-talet växa ut till en av världens största nöjesbranscher och smälta samman med en global underhållningsindustri, med stor ekonomisk och symbolisk betydelse över hela jorden. Michael Jordan personifierar denna utveckling; hans betydelse för den tilltagande amerikaniseringen av den globala medieapparaten har varit djupgående.

Samarbetet mellan Nike och Jordan

Den nya, vittförgrenade kanalstrukturen gjorde att reklamen kunde anpassas till och spridas ut över tv-kanaler med olika innehåll och publikunderlag. Just därför var reklamfilmen för Air Jordan-skorna när den lanserades 1986 helt i avsaknad av en förklarande röst. Ljudackompanjemanget bestod istället av The Beatles’ furiösa (och nostalgiskt generationsupproppiska) låt ”Revolution”. Air Jordan-reklamen gjorde sig lika bra i ungdomskanalen MTV som i sportkanaler som Eurosport och amerikanska ESPN – för övrigt ägarmässigt sammanlänkade med varandra via bland annat Rupert Murdoch-imperiet.

Air Jordan var alltså inte bara en sportsko, med rent praktisk betydelse. Det var också en livsstilsmarkör, en ledande symboldetalj i det nya, sportbaserade modet. En stor del i att sporten kommit att diktera även modet under 1980- och 1990-talen har Phil Knight. Det var han som på 1960-talet startade Nike och med draghjälp av Michael Jordan och banbrytande reklam i TV-kanalerna utvecklade företaget till världens ledande tillverkare av sportskor (Nike var segergudinnan i den grekiska mytologin och tjänar alltså ännu idag som en allegorisk personifiering av segern, om än nu i kommersiella termer). Genom att satsa mellan 60 och 100 miljoner dollar var på reklam i Europa kunde Nike och den amerikanske konkurrenten Reebok utmana europeiska Adidas och Puma och utöka sina marknadsandelar från fem procent 1983 till femtio procent 1993. Därigenom kom de också att påverka och definiera stilideal inom modevärlden.

Det var Nike som gick segrande ur denna strid mellan olika sportfabrikanter. Vid mitten av 1990-talet var företaget värt 9 miljarder dollar och hade halva sin marknad utanför USA. Det är talande att Nike spenderade c:a 50 miljoner dollar på forskning och produktutveckling och mer än 500 miljoner dollar på reklam och marknadsföring världen över, skyhögt mer än Reebok, Adidas och Puma. Själva skorna tillverkades billigt i låglöneländer i Asien, vilket vändes till ett problem när en stark och kritisk opinion väcktes mot löneslaveriet och den stora diskrepansen mellan skornas tillverkningskostnad och butikspris.

Plötsligt drogs den glamourösa slöjan av den råa, kapitalistiska verkligheten. Michael Jordan tog dock inte ställning vare sig i denna eller andra politiskt laddade frågor och problem, som det faktum att amerikanska skolungdomar på sina håll började råna och mörda varandra för att komma över ett par Air Jordan. För det var han alltför mån om sitt marknadsvärde i en kommersiell djungel av varumärken med olika marknadsvärde och symbol-laddningar.

Mot bakgrund av detta är det ingen tillfällighet att Michael Jordan intar en prominent plats i Naomi Kleins (2001) snabbt (och med rätta) berömda bok *No Logo*, som just handlar om utbredningen av varumärken som markörer för olika livsstilar och identiteter. Enligt Klein leder alla diskussioner om märkeskändisar oundvikligen till samma punkt: Michael Jordan, toppnamnet på alla rankinglistor, mannen som själv blivit en del av JORDAN-märket och som av sin egen agent beskrivits som ett ”supermärke” (s. 75). Ingen diskussion om Michael Jordans varumärkespotential kan dock föras utan att nämna det varumärke som gjorde honom till ett eget varumärke, nämligen Nike.

Som storslukare av kulturell yta är Nike i ett nötskal historien om nittiotalets transcendent supermärken, och mer än något annat enskilt företag visar det i sina aktiviteter hur inmutningen av det egna varumärket blir en strävan att suddas ut alla gränser mellan sponsor och sponsrad. Detta är en skotillverkare som föresatt sig att spela bort proffsidrotten, de olympiska spelen och till och med stjärnatleterna för att bli själva definitionen av idrott. (Klein, s. 76)

Enligt Klein går det att urskilja tre vägledande principer i Nikes marknadsföringsstrategi:

För det första gällde det, med inspiration från bland annat Hollywood, att förvandla en utvald skara idrottsatleter till superstjärnor, dock inte genom att knyta an till deras lag eller i vissa fall ens till den sport de utövade, utan genom att koppla samman dem med kyska idéer om idrottsutövningen som transcendens och uthållighet – de skulle bli ett förkroppsligande av de grekisk-romerska formidealen. Därav Nikes slogan ”Just Do It”. För det andra gick man in för att sätta upp Nikes ”rena idrott” och idrottsstjärnelag mot den föregivet regelbesatta etablerade idrottsvärlden (som man från Nike-håll menade stöttade Adidas) och därmed etablera sina stjärnor som mer autentiska, mera trogen idrottens ursprungliga ideal än andra. För det tredje gällde det att ”sätta varumärket på allt som kom i ens väg” (samma).

Det var Michael Jordans unika talang och förmåga som basketspelare som gjorde Nike till ett känt varumärke världen över, men samtidigt var det Nikes reklamkampanjer som gjorde Jordan till global superstjärna. Klein menar att det var Nikes reklaminslag på tv för Michael Jordan 1985 som gjorde idrotten till en del av underhållningsvärlden: stillbilden, närbilderna och de snabba klippen som fick Jordan att se ut som om han hängde i luften mitt i ett hopp var förbluffande och gav sken att han faktiskt kunde flyga, att han kunde frigöra sig från jordens fysiska lagar (s. 77). Klein betecknar dessa reklaminslag som de första rockvideorna om idrott och menar att de skapade någonting helt nytt genom att förvandla Michael Jordan till en dröm. Frågan var vilken och vems dröm.

En del av denna dröm gick ut på att marknadsföra Jordan som stående utanför och, som i fallet med Air Jordan-reklamen, bokstavligen lösgjord från bland annat rasmässiga sammanhang. Jordan var ”universell”, menade man från Nike sida. Hur ideologiskt ihålig

denna mytbildning egentligen var framgår av de olika analyserna av fenomenet Jordan i antologin *Michael Jordan, Inc.: Corporate Sport, Media Culture, and Late Modern America*, redigerad av David L. Andrews (2001).

En väsentlig aspekt av lanseringen av Jordan som ”färglös” var hans helylleimage som skötsam och ansvarstagande familjefar, vilket appellerade till den vita medelklassen puritanska ideal och borgerliga familjevärderingar, samt i förlängningen till den ”tillbaka till familjen”-ideologi som Reagan-administrationens pr(opaganda)-apparat basunerade ut (Andrews red., s. 166ff). En annan viktig aspekt var bilden av Jordan som entreprenör vilken gjort sin egen lycka och som hade stabila försänkningar i den amerikanska och föregivet fria företagsvärlden, något som både passade 1980-talets individualism (minns SAF-kampanjen ”Tro på dig själv”) och det företagsvänliga klimat som odlades av Reagans regering. Inte minst kunde Jordan lyftas fram som ett exempel på att den amerikanska drömmen levde och fungerade, att det var möjligt för alla att lyckas och bli rik, oavsett hudfärg, vilket bland annat manifesterades i sportdrycken Gatorades mantra ”Be like Mike” (Andrews red., s. 59).

Enligt Andrews själv (s. 107–152) blev detta i själva verket bara möjligt genom att förneka och sudda ut alla kopplingar mellan Jordan och vanliga, afro-amerikanska män, deras livsvillkor och de svartas historia generellt med allt vad den innehåller av förtryck och diskriminering (något som alltså Air Jordan-kampanjen kan ses som en symbolisk manifestering av, där Jordan liksom flyger frigjord från verkligheten, i det här fallet dess sociala gravitationsfält). Genom att aldrig ta ställning i raspolitiska frågor levde Jordan upp till den vita idealbilden av svarta män. Jordans raspolitiska betydelse – strävan efter att tvätta bort hans ”svarthet” var givetvis en raspolitisk strategi i sig – blir tydlig inte minst mot bakgrund av de rasmässiga oroligheter som präglade USA under 1980-talet, förorsakade av bland annat Reagan-regeringens neddragningar inom offentlig sektor, som fick skolor och svarta innerstadsområden att förfalla och desperationen att breda ut sig än mer. Det var i detta klimat som rap och hip-hop växte fram med sin blandning av sociala analyser och kampparoller å ena sidan och väl så romantiska föreställningar kring svart maskulinitet, något som skrämde det vita Amerika och mot vilka Michael Jordan utgjorde en trygg motbild i form av den foglige och samhällsanpassade svarte mannen.

Detta blir inte minst ironiskt mot bakgrund av att Nike hämtade inspiration till sina kampanjer i storstäderna, att företaget använde sig av den stil och attityd som utvecklats av fattiga svarta och spansktalande ungdomar för att skapa en viss symbolbetydelse (”image”) åt sitt varumärke. Eller som Naomi Klein uttrycker det: ”Nikes varumärkesmakt är intimt sammanflätad med de afrikansk-amerikanska hjältar som har gjort reklam för företagets produkter sedan mitten av åttiotalet: Michael Jordan, Charles Barkley, Scottie Pippen, Michael Johnson, Spike Lee, Tiger Woods, Bo Jackson – för att inte tala om de rappare som har använt Nike-produkter på scen.” (s. 407)

Den grymmaste ironin i Nikes lanseringsstrategi riktade mot svarta ungdomar är, menar Klein, att de som har gjort mest för att ge Nike-loggan hög status är just de som drabbats hårdast av företagets upptrissade priser och icke-existerande produktionsbas: ”Det är storstadsungdomar som på det mest direkta sättet har fått känna på effekterna av Nikes beslut att tillverka sina produkter utanför USA, både i form av höga arbetslöshetssiffror och genom utarmningen av den lokala skattebasen (vilket leder till att de offentliga skolorna förfaller).” (s. 408) Nike kom därigenom i själva verket att visa vägen när det gäller att överge

de amerikanska industriarbetarna och deras familjer; Nike ansåg uppenbarligen att arbetare i USA var goda nog att köpa deras skoprodukter men inte längre värdiga att tillverka dem (Klein, s. 410).

Denna bild av Nike som ett företag som undandrar sig sina samhällliga förpliktelser försökte företaget motverka genom att stödja sportarrangemang i olika ungdomsklubbar och betala för upprustning av basketplaner i fattiga stadsdelar. Genom att dessutom göra gatumode av avancerad sportutrustning menar sig Nike sända ut det inspirerande budskapet att till och med fattiga ungdomar kan "Just Do It". I Nikes pressmaterial och annonser finns

ett nästan messianskt drag i Nikes beskrivning av den roll företaget spelar i storstäderna: ungdomar med problem får en bättre självbild, de drabbas av färre oönskade graviditeter och deras ambitionsnivå höjs – allt detta på grund av att på Nike "ser vi dem som idrottsmän". I Nikes ögon är ett par Air Jordans för 150 dollar inte skor utan ett slags talisman med vars hjälp fattiga ungdomar kan ta sig ut gettot och förbättra sina liv. Nikes magiska skor hjälper dem att flyga – precis som de fick Michael Jordan att flyga. (Klein, s. 409f)

I själva verket är en av de viktigaste orsakerna till att svarta ungdomar i stadskärnorna bara tror sig kunna ta sig ut ur gettot genom att rappa eller spela basket att Nike och de andra multinationella företagen förstärker stereotyper om svarta ungdomar och förleder många med fagra men orealistiska löften om de rikedomar som väntar den som satsar på en idrottskarriär ("Be Like Mike", "Just Do it"), samtidigt som de alltså ser till att jobben försvinner till låglöneländer.

Michael Jordan som eget varumärke

De exempellösa framgångar som samarbetet mellan Jordan och Nike resulterade i kom att leda till den smått absurda situationen att Nike inte längre bara konkurrerade med Reebok, Adidas och NBA, utan också hade att slåss mot ännu ett konkurrerande märke: Michael Jordan (Klein, s. 82). Under de tre åren före sin "pensionering" i oktober 1993 skall Jordan ha frigjort sig mer och mer från sin identifikation med Nike och förvandlat sig till en "superstjärna". Han avböjde exempelvis att medverka när Nike gick in i agentbranschen med argumentet att det skulle innebära att Nike tvingades kompensera honom för miljontals dollar i inkomstbortfall:

Istället för att låta sig representeras av Nike försökte han själv skapa synergieffekter genom att matcha sina olika sponsorer i gemensamma överenskommelser; i det ingick bland annat det bisarra försöket att få Nike att byta telefonbolag när han blev kändisföreträdare för WorldCom. Ett annat exempel på vad [agenten David] Falk kallar "Michael Jordans Corporate Partnership Program" är en tevereklam för WorldCom där skådespelarna är utstyrda i solglasögon från Oakley och sportutrustning från Wilson, båda Jordanuppbäckade produkter. (Klein, s. 82)

Den slutgiltiga manifestationen av Jordans förvandling till sitt eget varumärke kom med den halvanimerade filmen *Space Jam* (1995), där han spelade sig själv mot den populära filmaktören Bill Murray och den mycket välkände tecknade figuren Bugs Bunny. Det be-

räknades att filmen inom ett par år tjänade in minst 500 miljoner dollar vid biografkassorna och på köp- och hyrvideomarknaden. *Space Jam* var i sin tur en vidareexploatering av den uppmärksammade reklamfilm med honom och Bugs Bunny som hade lanserats vid USA:s största årliga profana högtid, Super Bowl, finalen i den amerikanska fotbollsligan NFL och som kommit att bli det ledande forat för premiärvisning av nya reklamfilmer, där tävlandet reklamfilmerna emellan om största genomslag blivit till en sport i sig.

Om *Space Jam* skriver Klein, att den ”innehöll puffar för alla Jordans sponsorer (så här kunde det låta: ’Michael, det är dags. Sätt på dig Hanessockorna, knyt Nikeskorna, ta med dina Wheatis och Gatorade så plockar vi upp en Big Mac på vägen!’)”, samtidigt som McDonald’s gjorde pr för filmen med hjälp av *Space Jam*-leksaker och så kallade Happy Meals (s. 82f). Det är beteckande för den spricka som uppstått mellan Jordan och Nike att Nike bojkottade ”det enastående tillfället till sammärkning i samband med *Space Jam*. Till skillnad från McDonald’s utnyttjade man inte filmen i reklamsyfte trots att den bygger på en serie reklamslag för Nike med Jordan och Snurre Sprätt i huvudrollerna.” (Klein, s. 83) Exempelvis beklagade sig Jim Riswold, sedan länge Nikes reklamansvarige och den som kom på idén att para ihop Jordan och Snurre Sprätt i skoreklamen, inför *Wall Street Journal* över att *Space Jam* ”i första hand är ett kommersiellt jippo och i andra hand en film. Allt går ut på att kränga så mycket som möjligt.” (citerat i Klein, s. 83) Det här var, menar Klein, ”ett historiskt ögonblick i varumärkenas innästling i kulturen och innebar att de av tradition laddade relationerna mellan konst och kommers helt kastades om: en skottillverkare och en reklambyrå som jämrar sig över att en Hollywoodfilm enligt dem fläckar ner deras rena reklamfilmer” (samma).

Så småningom kom dock friden att sänka sig över supermärkenas slagfält i och med att Nike gav Jordan större spelrum för att utveckla sina egna märkeskläder, fortfarande inom Nikeimperiet men med friare händer. Samma vecka som Jordan drog sig tillbaka från basketen lät han till exempel meddela att han ämnade utvidga sin JORDAN-kollektion från träningsutrustning för basket till livsstilskläder, alltså ge sig in i direkt konkurrens med Polo, Hilfiger och Nautica med flera märken. I egenskap av verkställande direktör knöt han till sig andra proffsidrottsmän för att backa upp sitt märke: Derek Jeter från baseballaget Yankees i New York och boxaren Roy Jones, Jr. Sedan i maj 1999 finns hela JORDAN-sortimentet att beskåda i egna ”konceptbutiker”, två i New York och en i Chicago. Planerna var att de inom kort skulle vara femtio stycken. Klein: ”Jordan fick till slut som han ville: han blev sitt eget fristående varumärke, med kändisuppbäckare och allt.” (s. 84)

Hur stor Jordan var vid mitten av 1990-talet märktes när han gjorde comeback i NBA 1995. Säsongen 1995/96 ökade tittarsiffrorna för Ted Turners kabel-TV-nätverk, som ägde rättigheterna, med 21 procent i jämförelse med året innan (LaFeber, s. 133). De femton matcher med Chicago Bulls som sändes lockade 50 procent fler tittare än matchesändningar utan Bulls.

Ett par år senare, 1997, hade Jordan en årlig intäkt på över 100 miljoner dollar. Möjligheterna syntes ändlösa. Förutom sin spelarlön och reklamkontrakten med – bland annat – Nike, McDonalds (som därigenom kunde lansera den nya hamburgaren McJordan), Oakley Sunglasses, Gatorade (sportdryck) och Rayovac Batteries kunde han profitera på *Space Jam*, CBS-Fox Home Videos (Murdoch-bolag), WorldCom och CBS SportsLine – alla produkter av den nya ”informations”-teknologin, eller ”the post-1970s technology” som LaFeber kallar det (1999, s. 128, 134). Avtalet med CBS SportsLine gällde en tioårig ex-

ponering av Jordan på World Wide Web för besvarandet av e-post, analysera matcher och, naturligtvis, göra reklam. Bara detta avtal gav Jordan 10 miljoner dollar.

3. Mike Tyson

I jämförelse med den välanpassade och välsedda Michael Jordan kom Mike Tyson att representera en motsatt pol av registret svarta stereotyper, nämligen som personifiering av det djuriskt okontrollerbara. Båda var överlägsna sina motståndare (inte minst de vita) i fysisk bemärkelse, men där Jordan kom att stå för en trösterik försäkran om den rådande ordningens stabilitet, kom Tyson i den mediala populärkulturen att målas upp som ett hot mot denna samhällsordning.

Mike Tyson är utan tvekan den mest berömde och omtalade boxaren efter att Ali avslutade sin karriär. Om 1960- och 1970-talen var Alis så kom Tyson att bli den mest omskrivne av alla boxare, och förmodligen också av alla idrottare över huvud taget, under 1980- och 1990-talen vid sidan av Michael Jordan. Tyson och Ali är båda afroamerikaner och världsmästare i tävlingsidrottens kanske mest mytomspunna gren, boxningens tungviktsklass, men det finns också mycket som skiljer dem åt. Om Ali kommit att växa ut till en symbol för rasmässig stolthet, frigörelse och allmänmänsklig värdighet så har Tyson i världens medier med tiden kommit att framstå som en sociopat och symbol för mänsklig brutalitet och förnedring. Skiftet mellan Ali och Tyson som rollmodeller och kulturella ikoner betraktade var i den meningen lika skarpt och omvälvande som skiftet mellan abstrakt expressionism (Jackson Pollock) och popkonst (Andy Warhol) som ledande konstströmning i början av 1960-talet, eller mellan symfonirock (Genesis) och punk (Sex Pistols) som ledande musikströmning i slutet av 1970-talet.

Vid en mer systematisk granskning av mediernas sätt att beskriva Tyson framträder tydligt den rasistiska diskursen. I egenskap av medial och berättarmässig stereotyp har Mike Tyson kommit att bli emblematiske för 1) en viss idrottsgren, 2) en viss epok och 3) en viss karaktärstyp, i det här fallet 1) boxning, 2) avregleringen och globaliseringen under 1980- och 1990-talen av mediemarknaden och den därtill förbundna hyperkommersialiseringen av elitidrotten samt 3) den djuriske svarte idrottsmannen, med stora muskler och liten hjärna.

I sin biografi om Tyson skärskådar Ellis Cashmore, som tidigare bland annat publicerat en kulturanalytisk studie av David Beckham, den offentliga bild av Tyson som skapas av världens medier. Cashmore frågar sig varför den övergripande berättelsen om Tyson, i sig konstruerad av tusentals tidningsartiklar och TV-inslag som alla tillfört sina delkapitel till den stora berättelsen, varit så oupphörligt fascinerande. Vari består alltså Mike Tysons publika dragningskraft?. Svaret ligger i de mytiska dimensioner som artikuleras i berättelsen om honom och som i sin tur härbärgerar en viss, rasmässig samhällsideologi.

Cashmore har av någon anledning lagt upp sin framställning med en omvänd kronologi, vilket innebär att han börjar i nutiden och steg för steg borrar sig bakåt i tiden ända ner till Tysons barndom och uppväxt, varpå han avslutar med en djuplodande mytanalys av fenomenet "Tyson". Det är inte alltid detta berättargrepp underlättar läsningen och förståelsen av Tysons utveckling och jag skall därför försöka sammanfatta vad Cashmore skriver medelst en konventionell kronologi, det vill säga börja i dåtiden och sedan gå framåt.

Mike Tysons uppväxt

Till skillnad från Ali, som växte upp under trygga och stabila familjeförhållanden, växte Michael Tyson upp i det svarta ghyttot Bedford-Stuyvesant i Brooklyn under förhållanden som mer liknade de som kom att präglade Sonny Listons liv (Cashmore, s. 231ff). Hans mor, Lorna Smith, hade som så många andra svarta efter kriget anslutit sig till migrationsvägen till norr och slagit sig ner i Brooklyn, där hon gifte sig med Percel Tyson. De skiljde sig men Lorna behöll efternamnet Tyson. Därefter kom Jimmy Kirkpatrick in i hennes liv. Han hade sexton barn som alla levde med sina olika mödrar. Med Lorna fick han ytterligare tre barn, varav Michael kom sist, 1966, ett år efter de värsta raskravallerna i USA:s historia, som började med en incident mellan en polis och en svart bilist i Los Angeles – en incident som skulle komma att upprepa sig i mars 1991, då ett antal poliser misshandlade den svarte Rodney King, vilket fångades av en amatörfilmare och ledde till ännu värre raskravaller efter att upptagningen visats på TV.

Då Michael föddes hade pappa Jimmy redan gett sig iväg och Lorna fick ensam sköta hemmet. Hon jobbade från och till som sköterska men med tre barn var hon också beroende av socialhjälp. Hon var under en tid tillsammans med ytterligare en man, men det gjorde inte tillvaron mycket lättare eftersom han misshandlade henne; ofta fick barnen komma henne till undsättning.

Familjen hann flytta fyra gånger innan Mike fyllt 8 år, alltid till sämre lägenhet och värre förhållanden. Sista tiden innan Mike lämnade hemmet bodde man i ett av Brooklyns mest nedgångna områden, Brownsville. Familjen Tyson var därvidlag typiska representanter för den svarta underklassen, invävda i ett nät av strukturellt våld, och Mikes tillvaro gick ut på att bokstavligen försöka överleva i en tillvaro genomsyrad av osäkerhet, våld, droger och gängivaliteter. Genom att lära sig slåss uppnådde han viss respekt men det ledde också till att han snabbt fastnade i ett kriminellt beteende. Enligt egen beräkning hade han vid 12 års ålder hunnit bli arresterad 40 gånger.

Utan att kunna läsa eller skriva sattes han i ungdomsfängelse i Bronx, där samma lagar gällde som i ghyttot: det gällde att kunna slåss och försvara sig, vilket gav respekt. Från den dag han lämnade hemmet fick han aldrig någon gåva, inte ens några födelsedagskort, från sin mor. Det var på ungdomsfängelset han för första gången såg Muhammad Ali; liksom många andra unga män runt i världen betraktade även Tyson Ali som en hjälte. Det som fick Tyson att börja träna boxning var emellertid en man vid namn Bobby Stewart, som Tyson mötte då han blev intagen vid Tryon Reform School for Boys i delstaten New York. Stewart upptäckte Tysons talang för boxning och tog i mars 1980 kontakt med sin vän Cus D'Amato och frågade om Tyson kunde få plats på dennes träningsanläggning i Catskill.

Samarbetet med D'Amato blev lyckat, men Cashmore ser också en myt växa fram här, den paternalistiska myten om den unge, föräldralöse gettungen med minoritetsursprung som är på farlig drift i samhället men räddas av en godhjärtad vit person som lyckas med att kontrollera den potentiella vilden och inte bara lära honom känna lojalitet och tacksamhet utan också lotsa honom mot framgång, lycka och rikedom (s. 213 ff). Vid sidan av de rasmässiga aspekterna av denna myt om den välvillige vite vägledaren härbärgerar den också en attraherande och mer neutral bild av en idealisk far-son-relation, eller av den arkaiska relationen mellan en lärjunge och hans mentor eller mästare (ungefär som i *Stjärnornas krig* eller *Karate Kid*). En viktig aspekt av myten i detta sammanhang är Tysons

öde efter det att Cus D'Amato avled 1985 – hans vilshenhet i tillvaron och olika lagbrott efter detta samt hans beslut att låta en beryktad svart man, Don King, sköta hans affärer tycktes bara bekräfta saknaden av den vite mannens fasta hand och ledarskap (Cashmore, s. 241).

Mot världsmästartiteln

Förvisso uppstod konflikter och problem efter 1985 men till en början gick det ändå ganska bra; lärdomarna från D'Amato tycktes inte vara glömda. År 1986 hade Tyson 27 raka segrar, varav 15 i första rondan, men även om han redan nu ansågs som den bäste så var han fortfarande formellt bara utmanare till världsmästartiteln och behövde vinna tre titlar innan han kunde titulera sig kung av boxningsvärlden (Cashmore, s. 198–203). Att det var Tyson som hade den största dragningskraften på publiken framkom då han senare under 1986 skulle möta Trevor Berbick och fick ett gage som var dubbelt så stort som dennes. Matchen, som visades i betal-TV-kanalen HBO, stoppades i andra rondan. Tyson var nu 20 år och tidernas yngste tungviktsmästare. Han hade vunnit sitt första bälte och hade två kvar att erövra.

I mars 1987 besegrade Tyson Tommie Smith och hade nu inte bara två bälten. Han hade under sina två år som professionell också tjänat minst \$3 miljoner och var nu en rik man, en situation väsensskild från hans uppväxt, då han var utfattig och stal sina pengar. Att handskas med nyvunnen rikedom är inte alltid lätt och det skulle det heller inte bli för Mike Tyson.

Spekulationer om att pengarna började gå honom åt huvudet cirkulerade efter en händelse i juni 1987. Efter att ha sett en konsert med rap-artisterna Run DMC och the Beastie Boys gjorde Tyson närmanden mot en kvinnlig säkerhetsvakt, Tabita Gonzalez, vid bilparkeringen, uppenbarligen i tron att alla kvinnor nu var tillgängliga för honom. När Tyson bad om en kyss vägrade hon och försökte komma ur hans grepp (Cashmore, s. 204f). En manlig säkerhetsvakt blev vittne till episoden och kom till hennes undsättning, vilket resulterade i att Tyson måttade ett kraftig slag mot hans ansikte med bland annat en sprucken läpp som resultat. De båda väktarna stämde Tyson, varvid den manlige vakten fick \$75,000 och Gonzalez \$30,000.

Det var en förhållandevis liten men nog så indikativ incident som förebådade vad som komma skulle i form av anklagelser om misshandel, sexuella trakasserier och rena våldtäkter förda ända till rätten. Tyson var nu som sagt en förmögen man med smak på livets goda och även om han ibland gjorde sig skyldig till både lagmässiga och moraliska överträdelser fanns det också de som insåg att det fanns pengar att hämta genom en framgångsrik stämning mot honom, särskilt som det genom mediernas försorg snart växte fram en bild av honom som bara alltför väl passade med den stereotypa bilden av den bestialiske svarte mannen med våldsamt styrka och driven av sina aggressioner och sexuella instinkter i en farlig och för samhället hotfullt okontrollerbar kombination. Att vara en ”kändis” innebär att minsta moraliska överträdelse letar sig fram till mediernas nyhets- och nöjesredaktioner och ger upphov till skandalrubriker. Tyson tycks ha varit som gjord för detta ändamål.

I hans fall blev det så mycket lättare att omsätta alla överträdelser i braskande rubriker eftersom det sedan länge fanns en berättarmall att skriva in honom i och som vilar på gamla kolonialistiska föreställningar om den svarte mannen, Den Andre i förhållande till det vita majoritetssamhället. Det kan tyckas märkligt idag, men faktum är att Tyson innan

detta hände ansågs vara, som någon uttryckte det, ”en populär och respekterad mästare som framstår som genuint försynt [”genuinely modest”] och mer intresserad av boxning än berömmelse och rikedom” (citerat i Cashmore, s. 205).

Tyson på världsmästartronen

Sitt tredje och sista bälte vann Tyson genom segern över Tony Tucker i augusti 1987, ett år som gav Tyson \$12 miljoner, oräknat de \$25 miljoner som omsattes runt honom och som hamnade i fickorna hos agenter och andra. Tyson var nu världsmästare i alla de tre stora boxningsorganisationerna (WBC, WBA och IBF) och ett hett villebråd för de stora TV-bolagen och för casinoägare i Las Vegas och Atlantic City med långa traditioner av attraktiva och mycket kostsamma boxningsarrangemang i syfte att dra folk till spelborden och barerna. Historiskt sett är boxare inte lika eftersökta bland annonsörer som exempelvis fotbollsspelare eller baseballspelare eftersom dessa är en del av kollektiv, mer strukturerad och kontrollerad miljö och inte lika förknippad med direkt våld på samma sätt som boxare. Tyson var dock så känd och ”het” mot slutet av 1980-talet att det fanns annonsörer som tog risken att förknippas med honom, bland dem globala varumärken som Toyota, Kodak, Nintendo och Pepsi Cola (Cashmore, s. 111, 174, 208f). För detta hade alltså inte minst Michael Jordan banat vägen genom sitt reklamavtal med Nike 1984, vilket som nämnts innebar ett kraftfullt genombrott för svarta idrottare som reklamobjekt.

En av dem som försökte profitera på Tyson var Donald Trump, som från 1976 byggt upp en verksamhet som inkluderade två hotell med casinon i Las Vegas och ett i Atlantic City; det var Trump som mer än någon förvandlade spelhålan Atlantic City till en verklig rival till Las Vegas. Ett sätt på vilket han uppnådde detta var att arrangera boxningsmatcher – och vid utgången av 1987 fanns ingen större attraktion på boxningsmarknaden än Mike Tyson, som hade gått nio matcher i Atlantic City, de flesta under den tidiga delen av karriären, medan de fem senaste hade arrangerats i Las Vegas. Det föreföll därför otänkbart att Tyson skulle försvara sin värdighet som totalmästare någon annanstans än i Las Vegas, men Trump ville annorlunda, öppnade sin plånbok och såg till att matchen i oktober 1987 mot Tyrell Biggs, olympisk guldmedaljör 1984, arrangerades i Atlantic City Conventional Hall, varifrån man via en gångväg kunde nå en av Trumps huvudegendomar, Trump Plaza.

Matchen mot Biggs vanns av Tyson i rond 7. Vid presskonferensen efteråt gav Tyson de församlade journalisterna kalla kårar genom att uttala en skrämmande analogi: ”När jag slog honom [Biggs] mot kroppen, gav han han ifrån sig ljud ... som en skrikande kvinna.” (Cashmore, s. 209) Var det ett utslag av den sedvanliga maskulina härskartekniken, att förlöjliga motståndaren genom att förknippa svaghet och underlägsenhet med kvinnlighet, eller hade Tyson, möjligtvis på inrådan av sina medhjälpare, börjat leva upp till mediernas syn på och förväntningar kring honom som oberäknelig, farlig och hänsynslös? Det skulle i så fall skapa ytterligare publicitet, en ökad ”hype” och ännu större marknadsvärde som publikattraktion enligt devisen ”(idrotts)mannen du älskar att hata”. I rollen som ”skurk” låg Tysons fascinationskraft i att han, likt andra populär(kulturell)a brottslingar som mafiabossen Tony Soprano, agerade ut förbjudna, känslomässiga sidor som vi inte gärna vill igenkänna hos oss själva eller som samhället runt omkring oss förbjuder, som ha- och maktbegär, sexuella lustar, aggressioner och en önskan att våldsamt hämnas oförrätter som vi anser har begåtts mot oss.

Året efter, 1988, betalade Trump \$11 miljoner för att få arrangera Tysons match mot Michael Spinks (Cashmore, s. 210). Bland andra affärsintressen som nu i allt högre grad började gravitera mot den världsberömde Tyson fanns betal-TV-kanalen HBO som distribuerades via kabel (det var HBO som senare kom att producera TV-serien *Sopranos*). Sommaren 1987 skrev HBO under ett kontrakt med Tysons två managers Bill Clayton och Jim Jacobs gällande sju matcher och värt \$26,5 miljoner, alltså runt 150 miljoner kronor. För HBO var det viktigt att få med de kunskaper som dessa två hade när det gällde att organisera och arrangera stormatcher, samtidigt som det borgade för kontinuitet och stabilitet, för HBO och även för Tyson själv.

När Jacobs strax därpå avled och det uppstod stridigheter kring kontraktsrättigheterna ville Tyson riva upp avtalet med HBO och istället låta den ökände managern Don "Stålbörsten" King, som suttit i fängelse för mord på en person som var skyldig honom 350 dollar, sköta hans affärer. Känt är att Don King, trots att han själv lurat pengar av flera av sina svarta boxare under åren, odlade konspirationsteorier om hur de vita (som Clayton och Jacobs) hela tiden försökte lura, undertrycka och exploatera svarta. Om det var dessa locktoner Tyson föll för eller inte är svårt att säga men Don King blev nu i alla fall Tysons nye manager. Särskilt en händelse kom att föregå detta byte av manager, en händelse som enligt Cashmore bidrog till att förändra Tysons liv.

Saken gällde en svart flicka i New York, Tawana Brawley, som försvann i november 1987. Brawley, som var hejklacksledare ("cheerleader"), hittades vid liv efter fyra dagar, halvnaken i en sopsäck av plast nära en soptipp, med kroppen insmord i hundavföring och med "KKK" (Ku Klux Klan) och "Nigger" inskrivet med träkol över bröstet. Hon hade också brännmärken på nedre delen av sin kropp. Brawley kunde senare berätta att hon tvingats in i en polisbil och upprepade gånger blivit våldtagen av ett gäng vita poliser; när hon skrek efter polis skulle hon ha mötts av svaret "Shut up, bitch, I am the police!". Efterundersökningen ledde dock ingen vart och många runt hela USA frågade sig om den skulle ha blivit lika resultatlös om det handlat om en vit flicka.

Om det var av äkta människokärlek och rasmässig lojalitet eller bara av ren opportunistisk och publicitetsskäl är oklart men i vilket fall som helst gjorde Don King en visit hos Brawley, varvid han också tog med sig Mike Tyson. King och Tyson pratade med Brawley i närmare sju timmar och de lämnade henne med en check på \$100,000 att användas till en fond för missbrukade barn och till hennes collegeutbildning. Tyson gav henne också sin Rolex-klocka av guld. Även andra prominenta afro-amerikaner agerade. TV-stjärnan Bill Cosby och ägaren till *Essence*, Edward Lewis, utlyste en belöning på \$25,000 till den som kunde lämna information vilken ledde till att förövarna bakom det vederstyggliga övergreppet kunde gripas. En annan som blev involverad i fallet var den svarte pastorn och aktivisten Al Sharpton, som tidigare agerat i samband med rasistiska övergrepp och som liksom Don King talade om den vita rasens svekfullhet och hur hela det juridiska systemet diskriminerade svarta. Även Sharpton, som sedermera kom att kandidera till platsen som New Yorks borgmästare, skulle komma att utöva ett stort inflytande på Tyson, vid vars sida han kom att stå under 1990-talet (Cashmore menar att det är Sharpton som stått modell för den demagogiske Reverend Bacon i Tom Wolfes briljanta roman *Fåfångans fyrverkeri*, som börjar med att den vite och gifte börsmäklaren av misstag kör in i Harlem med älskarinnan vid sin sida, varvid rasproblematiken är etablerad som ett huvudtema i boken).

Så småningom växte emellertid en annan bild av den påstådda våldtäkten fram och som visade att den fattige familjen Brawley var dysfunktionell, att Tawanas styvfar suttit i fängelse för mord på sin tidigare hustru och att Tawana själv haft samröre med kriminella och använt droger. Alltfler började tro att hon hittat på hela historien av rädsla för att styvfadern skulle få veta att hon på dagen för övergreppet hade besökt en vän i ett fängelse och allmänt festat runt dagarna innan. Än idag är uppfattningarna delade kring vad som egentligen skedde och om Tawana Brawleys egen skuld.

Vare sig historien var sann eller ej så var den signifikativ för hur infekterad rasfrågan var i USA ännu dryga tjugo år efter att rasbarriärerna officiellt avskaffats genom ett federalt dekret, och hur medialt uppslagna händelser som dessa påverkade förhållandet mellan raserna genom att ladda motsättningarna på nytt. Denna händelse kom också att föra in Tyson på det raspolitiska området och påverka de mediala representationerna av honom inom ramen för rasmässiga och andra diskurser.

Äktenskapet och våldtäktsdom

Mike Tyson har varit gift två gånger. Det första äktenskapet ingicks med Robin Givens den 7 februari 1988. Robin Givens kom från en stabil familj och hade studerat drama sedan 10-årsåldern, vilket ledde till småroller i filmer och TV-serier av såpakaraktär. Hon hade också arbetat som modell för Ford Agency i New York. Liksom andra aktörer med ambitioner sökte hon sig till Hollywood, som alltid med sin mor Ruth Roper strax bakom sig. Efter att bland annat ha provspelat för *The Cosby Show* fick hon, 19 år gammal, en roll i en komediserie på TV-kanalen ABC, *Head of the Class*. Hon var nu en mindre celebritet. Givens hade därefter förhållanden med såväl Eddie Murphy som Michael Jordan.

Tyson mötte Givens efter att ha sett henne på TV och inviterade henne vid sin sida till sin nästa match, i Las Vegas 30 maj 1987 mot Pinklon Thomas (vinst för Tyson). Något sådant hade Tyson inte gjort tidigare och det väckte givetvis medias intresse eftersom de här vädrade ett sensationellt och lukrativt kändisförhållande. Alltsedan bröllopet mellan baseballegenden Joe DiMaggio och Marilyn Monroe 1954 och därigenom ihopkopplingen av två ledande grenar på det stora träd som kom att utgöra 1900-talets nöjesindustri, idrottsbranschen respektive film- och musikbranschen, har sådana förhållanden fungerat som bränsle i den massmediebaserade populärkulturens kändismaskineri, med uppmärksamheten kring äktenskapet mellan David Beckham och Victoria "Posh Spice" som hittillsvarande höjdpunkt. Äktenskapet mellan Tyson och Givens var dock det kanske första av sitt slag mellan två svarta stjärnor, även om Tyson var betydligt mer känd än Givens.

Ännu vid denna tid var dock Tyson, trots de incidenter han hade varit involverad i, fortfarande huvudsakligen känd för sina insatser i boxningsringen. Före äktenskapet sågs Tyson som en idrottsman med både yttre och inre styrka (Cashmore, s. 181). Intresset kring honom handlade framför allt om hans duglighet som boxare och hans plats i boxningshistorien. Media följde honom som de följer andra kända idrottspersoner och hans privatliv skapade förvisso stora rubriker emellanåt, men ändå inte så många utöver det sedvanliga skvallret (Cashmore s. 165). Det hände att frågor kring hans inkomster och karaktär skymtade förbi men det handlade inte, som senare skulle bli fallet, om hans återkommande själs smärta, vankelmod och skiftande sinnesstämningar.

Vid ingången till 1988 var Robin Givens gravid och tillsammans med Robins mor flyttade paret in i en villa strax efter att de gift sig. Givens deklarerade nu att hon ämnade ta över

sin makes affärer, vilket alltså även Don King hade för avsikt att göra. I juni samma år gick Stephanie Givens ut med uppgifter till pressen om att hennes systers äktenskap med Tyson var ett stort misstag från början till slut. Enligt Stephanie Givens gillade Tyson att dricka hårt, och han hade ett våldsamt temperament. Han hade enligt svägerskan slagit sin fru och alla i hennes familj skulle ha varit rädda för att lämna Robin ensam med Tyson. Några bevis i form av blåmärken eller vittnen lades dock aldrig fram.

Detta och uppföljande anklagelser till trots hade Tyson att försöka koncentrera sig på sin ditintills svåraste match i karriären, mot den obesegrade Michael Spinks den 27 juni 1988. En rasande Tyson knockade Spinks nittio sekunder in i matchen sedan han blivit psykiskt trakasserad i omklädningsrummet före matchen av en ur Spinks-lägret (Cashmore, s. 173). Efter denna match, som gav Tyson \$20 miljoner, alltså runt 140 miljoner kronor, fanns det inte längre något att diskutera om vad gällde den strax därpå 22-åriga Tysons status som världens främste tungviktsboxare. Istället kom alltmer av mediernas uppmärksamhet att riktas mot hans privatliv och då inte minst bråket kring vem som egentligen var hans manager, Jim Jacobs kollega Bill Cayton, Robin Givens eller Don King.

För att få bort Cayton slog sig Robin Givens och hennes mor ihop med Don King i en tämligen ohelig allians. Med tanke på att det vanliga arvodet för en boxningsmanager var en tredjedel av boxarens inkomster så var det emellertid mycket pengar som stod på spel.

Det hela slutade med att Tyson krävde att kontraktet med Cayton omförhandlades. Genom att anförtro sina affärer till andra afro-amerikaner som Givens, hennes mor och Don King tycks Tyson ha känt att Befrielsen stod för dörren, ungefär som när en nyfrälst omvärderar sitt dittillsvarande liv (Cashmore, s. 175). De medier som trots allt hade behandlat Tyson ganska väl upp till denna punkt och spelat en monumental roll i hans upphöjelse till en av världens mest omtalade och hyllade människor, började nu ifrågasätta hela situationen kring honom, hans liv och hans affärer. Var Givens och hennes mor bra för Tyson eller bara enkla gold-diggers? För Robin Givens del ledde all uppståndelse under våren 1988 till att hon fick ett missfall. Hon lade skulden på Cayton, vilket fick Tyson att ta ytterligare avstånd från honom. Det ledde så småningom till att Cayton utmanövrerades till Don Kings förmån.

Till råga på allt råkade Tyson i bråk med ex-boxaren Mitch Green på en krog i augusti samma år. Det slutade med att Green, som Tyson besekrat i en match 1986, fick uppsöka läkare och sys med sex stygn. Det var en händelse som många inom media tog som intäkt för det som rykten – men inget annat än rykten – länge hade gjort gällande, nämligen att Tyson var en våldsam man även utanför boxningsringen (Cashmore, s. 176f). Tyson dömdes senare till att betala Green \$45,000, trots att man kunde fastslå att det var Green som hade provocerat Tyson.

Med detta började bilden av Tyson att förändras alltmer i negativ riktning. Den fråga som nu allt oftare ventilerades i media var huruvida Tyson var en värdig mästare eller ej, och om han ens var mänsklig. En medial dehumaniseringsprocess tog sin början. Det var nu den endimensionella bilden av Tyson som allmänt hotfull och farlig började växa fram, en bild som förstärktes av att han, på inrådan av Givens och hennes mor, sökte hjälp hos en psykiater, vilken skrev ut medicin som vanligtvis ges till manodepressiva personer. Summa summarum: Tyson var våldsam, sjuk i huvudet och dessutom manodepressiv. I kombination med hans hudfärg och status som ”svart” kom detta på sikt att få förödande följder för Mike Tyson som person. Snart var han lika förtalad och illa sedd som en gång Jack John-

son och Sonny Liston. New York-tidningen *Daily News* gick ut med uppgifter om att Tyson försökt begå självmord, något som Tyson själv dementerade, men med tanke på allt skvalder och alla historier om honom som var i omlopp så tycktes man nu kunna tro och påstå vad som helst om den svarte boxaren Mike Tyson.

På ett mardrömslikt sätt blev situationen allt värre för Tyson. I september 1988 medverkade han med hustrun i det populära magasinprogrammet *20/20* på TV-kanalen ABC, där de utfrågades av den kände journalisten och programledaren Barbara Walters om sitt äktenskap. Den bild som här förmedlades av Tyson var den som en närmast hjälplöst dresserad och kuvad man, helt dominerad av sin hustru. Detta var vad Cashmore kallar för ”helvetes”-intervjun, där Givens helt ouppfordrat delgav den amerikanska TV-publiken sina privata lidanden. ”Det har varit rena tortyren”, var hennes beskrivning av livet tillsammans med Tyson: ”It’s been pure hell. It’s been worse than anything I could possibly imagine.” (Cashmore, s. 177f) Tyson satt helt stilla och beskedlig, liksom neddämpad av medicinering, vid hennes sida och lät sig förnedras, alltmedan hans hustru ingående beskrev hur ofta han tappade kontrollen över sig själv. Hennes slutsats var att ”Michael är manodepressiv”. Tyson själv medgav bara att han tjänat miljontals dollar och att hans hustru bara hade att be honom så skulle hon få allt han ägde. ”Tyson was to discover that Givens took that quite literally”, kommenterar Cashmore lakoniskt det hela och undrar retoriskt hur Tyson kunde vara så ”okontrollerbar” när han så lätt böjde sig för andras viljor och krav, exempelvis Robin Givens’, hennes mors och Don Kings (s. 178f).

Tyson kom dock att reagera på ett annat sätt när han fick se fotografier av sin hustru ombord på Donald Trumps lyxyacht. Av rädsla för hans reaktion flög Givens och hennes mor till Los Angeles, medan Tyson sökte sin tillflykt inte hos Don King utan hos Cayton, som omedelbart försökte få till stånd en oberoende läkarundersökning som kunde befria Tyson från det stigma han bar på genom att stämpas som manodepressiv. Även King agerade snabbt till förmån för Tyson och fick honom att stoppa stora utbetalningar från sitt konto som hustrun var på väg att skriva ut till det egna företaget ”Robin Givens Promotions”. Givens begärde nu skilsmässa och deras äktenskap avslutades officiellt den 14 februari 1989, ett år och en vecka efter att det ingåtts.

Den medietäckning denna skilsmässoprocess och de händelser som föregick den fick påvisa klart hur mycket som hade förändrats sedan 1950-talet vad gäller mediernas sätt att behandla kändisäktenskap av detta slag. Ännu under 1950- och 1960-talen rådde relativt stor diskretion kring privatlivet, medierna var nöjda med hemma hos-reportage och fotografier på leenden som signalerade huslig och äktenskaplig lycka. Det fanns en gräns mellan det privata och det offentliga som gradvis har suddats ut sedan dess, vilket alltså inte minst visade sig i de äktenskapliga konflikterna mellan Tyson och Givens.

Framför allt hade nu stjärnorna själva lärt sig att utnyttja de alltmer skandalhungriga medierna för sina egna syften, vilket enligt Cashmore var vad Givens gjorde i maskopi med sin syster och mamma. Det kortlivade äktenskapet mellan Tyson och Givens kom att blottlägga, eller kanske snarare etablera, vissa egenskaper hos Tyson som fortsättningsvis och schablonmässigt skulle komma att vidhäfta honom i medierna: han började nu framstå som förnedrande och ful i mun, som omväxlande depressiv och obstinat samt, inte minst, som okontrollerbar.

Dömd för våldtäkt

Efter skilsmässan fortsatte Givens sin karriär som skådespelare medan Tyson fortsatte att boxas. Allt tycktes dock inte stå rätt till honom, han föreföll vara i obalans, och efter att ha gått obese grad genom 36 proffsmatcher förlorade han den 11 februari 1990 mot James "Buster" Douglas på knockout i Tokyo. Bråket med Givens fortsatte i och med att hon stämde honom för sexuella närmanden och mordhot.

Under 1991 slog Tyson Donovan "Razor" Ruddock två gånger, i mars och juni. Hans planerade match i november det året mot regerande världsmästaren Evander Holyfield i Caesars Palace, Las Vegas, var tänkt att bli den första boxningsmatch att generera mer än \$100 miljoner. Tyson var garanterad \$15 miljoner medan Holyfield skulle få då otroliga \$30 miljoner. Få tvivlade dock på att Tyson var det egentliga affischnamnet, den egentliga publikmagneten; han var vid det här laget förmodligen jordens mest kända människa, inbegripet både Michael Jordan och Nelson Mandela som hade frigivits året innan, 1990. Matchen mot Holyfield blev dock inställd eftersom Tyson skadade sina revben två veckor innan. Ingen kunde då ana att det skulle dröja fem år innan matchen mellan de två kunde komma till stånd.

Anledningen till detta var att Tyson 1992 dömdes för våldtäkt av 18-åriga Desiree Washington efter en skönhetstävling i USA i samband med en utställning ("Black Expo"). Ord stod mot ord – Tyson menade att Washington följde med till hans hotellrum för att där frivilligt ha sex med honom. Washington själv menade att Tyson tvingade sig på henne efter att hon kom ut från toaletten på hans rum, trots att hon meddelat att hon ville gå därifrån eftersom hon hade blivit vettskrämd av hans beteende. Som om detta inte vore nog stämde han av en annan kvinna på \$100 miljoner för att vid samma utställning ha vidrört hennes bakdel och kommit med skamliga sexuella förslag. Ytterligare två kvinnor framförde liknande anklagelser mot honom.

Eftersom man vid det här laget var van vid att sådana anklagelser riktades mot Tyson kom det som en överraskning när rätten i Indianapolis den 27 juli 1991 beslutade att gå vidare och undersöka våldtäktsanklagelserna mot honom. Tyson hyrde då in advokaten Vincent J. Fuller att försvara honom – Fuller som tidigare framgångsrikt representerat Don King i ett skattemål och även lyckats få John Hinkley, som utförde attentatet mot president Ronald Reagan, dömd till psykiatrisk vård i stället för fängelse (Cashmore s. 116f).

I sitt försvarsanförande valde Fuller den något märkliga taktiken att förstärka den allmänna bilden av Tyson som en brutal och intellektuellt såväl som känslomässigt utvecklade våldsman vars starkaste drivkraft var att tillfredsställa sina sexuella instinkter. Det var en bild av en svart man som hämtad från den amerikanska södern och de vitas föreställningar om svarta vid mitten av 1800-talet. Fullers poäng tycks ha varit den, att om Tyson verkligen var sådan, och alla kände till att det var så, hur kunde då Desiree Washington frivilligt ha gått med på att följa denna närmast monstruösa varelse till hans hotellrum? Visste hon verkligen inte bättre, eller var det hela i själva verket planerat?

I en diskursiv och retorisk analys av de olika mediala representationerna av Mike Tyson i allmänhet (som man, som boxare, som svart) och hur bilden av honom ställdes mot den som konstruerades av Desiree Washington i samband med våldtäktsrättegången, har John M. Sloop (1997) visat hur alla rasistiska stereotyper om den svarte mannen som ett primitivt och våldsbenäget sexuellt odjur aktiverades och hur detta i praktiken utpekade Tyson som skyldig redan från start. Exempelvis skrev *Time* att "romantik är för Tyson boxning

med handskarna avtagna” (citerat i Sloop 1997, s. 112). Tysons sak försvårades inte minst av att Desiree Washington *inte* skildrades i enlighet med stereotypen om den sexuellt aktiva och socialt oansvarige svarta kvinnan, utan som en oskuldsfull collegestudent och söndagsskollärare, väl anpassad till den vita överhetens kulturella och sociala ideal. Washington framställdes alltså som ”vit” och underförstått hedervärd medan Tyson tillskrevs alla de negativa drag som ryms i stereotypen ”den översexuelle svarte vilden”. Den negativa bilden av Tyson förstärktes därmed ytterligare: han var nu också en dömd våldtäktsman, vilket passade perfekt med denna rasistiska stereotyp.

Comeback

År 1995 frisläpptes Tyson ur fängelset efter att ha avtjänat sin våldtäktsdom. Under vistelsen i fängelset hade han, i ett försök att byta image och skapa sig en ny identitet, gjort en ”Ali” genom att konvertera till islam och bli muslim. Hans första match efter uppehållet ägde rum i augusti samma år mot Peter McNeely i Las Vegas (vinst för Tyson).

Cashmore drar här en del intressanta paralleller mellan Tyson och den legendariske rapartisten Tupac Shakur (s. 101ff). Den 7 september 1996 avverkade Tyson Bruce Seldon på 109 sekunder, varvid Seldon, liksom Tysons övriga motståndare, åtminstone fick nöjet att inkassera sin karriärs största matchersättning, \$5 miljoner. Direkt efter matchen gratulerades Tyson av Shakur, som tillägnat Tyson en av sina låtar, ”Knock You Out”. När Shakur och andra rappare, många av dem så kallade ”gangsta”-typer, som bevittnat matchen på plats skulle lämna arenan uppstod ett häftigt gräl i entréhallen mellan olika grupperingar. När bråket stillnat gav sig Shakur iväg tillsammans med rapmogulen Marion ”Suge” Knight, ägare till bland annat Death Row Records, i en BMW 750. Shakur bar ibland skottsäker väst, dock inte denna kväll, vilket skulle visa sig bli ödesdigert eftersom en vit Cadillac med fyra svarta män svängde upp vid sidan av deras bil och besköt dem. Den blott 25-åriga Shakur dog sex dagar senare av sina skottskador.

Likheterna mellan Tysons liv och Shakurs är många, menar Cashmore, även om det också fanns skillnader. Båda växte upp under hårda förhållanden Brooklyns ghetto, huvudsakligen i avsaknad av sina fäder. Shakurs styvfar var medlem i det radikala Black Panther Party och fanns på FBI:s lista över de tio mest eftersökta fram till början av 1980-talet, då han fängslades för rån och mord. Shakurs mor, också en ”Panther”, anhölls för förberedelse till bombning av myndighetsbyggnader i New York och frisläpptes en månad innan Shakur föddes. Liksom Tyson visade Shukar prov på stor talang, i hans fall för drama, vilket han också studerade innan han fick skivkontrakt 1991. Shakur dömdes strax därpå till fängelse i fyra och ett halvt år för våldtäkt, men slog igenom som världsledande rappare 1995 med albumet *All Eyz on Me*, tillkommet direkt efter frisläppandet.

Liksom hos andra rapartister vid denna bestod Shakurs texter av utbrott mot polisen och behandlade ämnen som gängvåld, tonårsgraviteter, ensamt moderskap och rasism. Hans anseende växte genom ett framträdande i filmen *Juice* 1992, som handlade om det explosiva förhållandet mellan fyra svarta ungdomar. Andra populära filmer vid denna tid som behandlade liknande livsvillkor och bland annat drogmissbrukets betydelse för unga afro-amerikaner var *Boyz n the Hood* (1991) och *Menace II Society* (1993).

Det fanns alltså vid mitten av 1990-talet kontextuella kopplingar mellan rap och dessa filmer, samt vidare till en ikonografisk svart idrottsman som Tyson. Shakur och Tyson var båda artister inom nöjesbranschen och produkter av en gemensam kultur som applåderar

svarta män och underhåller vissa fantasier kring maskulinitet och makt som i ett raspolitiskt perspektiv kanske kan ses som mer eller mindre kompensatoriska. Shakur var ingen boxare men en ”fighter” på sitt sätt, som utkämpade sina kamper med vapen på gatorna i Los Angeles, samtidigt som också Tyson uppträdde inför en betalande publik.

Tyson vs. Holyfield 1996 + 1997

I november 1996 hade det äntligen blivit dags att arrangera den uppskjutna titelmatchen mellan Tyson och Evander Holyfield, som under 1990-talet boxat till sig en förmögenhet. Efter att 1990 ha besekrat den boxare som slog ut Tyson, Buster Douglas, och med detta blivit världsmästare, kom Holyfields match mot legendaren George Foreman 1991 att slå betal-TV-rekord genom att locka 1,36 miljoner kunder som var och en betalade i genomsnitt \$36, vilket genererade en bruttointäkt på \$48,9 miljoner, det vill säga runt 350 miljoner kronor enligt dagens dollarkurs (Cashmore, s. 62).

Nu, 1996, var Holyfields form så ojämn och Tysons form så god – han hade gått fyra framgångsrika matcher efter frisläppandet – att man beordrade hälsokontroll av Holyfield för att försäkra sig om att han var i stånd att stå emot Tysons tänkta slagserier. Så överlägsen ansågs Tyson vara att vissa betal-TV-bolag i Cleveland och på Long Island erbjöd kunderna att endast betala \$9,95 per rond så att de inte skulle känna sig lurade på pengarna om Tyson avgjorde matchen (som gick i Las Vegas) tidigt; om det blev som man trodde, att Tyson skulle knocka ut Holyfield i första rondan, så skulle de alltså endast behöva betala knappa 10 dollar (Cashmore, s. 61ff). Alla förväntningar kom dock på skam eftersom det tvärtom var Holyfield som dominerade matchen, detta så till den grad att domaren tvingades avbryta tortyren av Tyson i elfte rondan.

Frågorna efter matchen var många: hur kunde Holyfield, som bara vunnit tre av sina sju senaste matcher, plötsligt vara så överlägsen – mot Tyson, dessutom, som lätt hade vunnit sina fyra matcher efter fängelsevistelsen? Tyson själv menar att han upprepade gånger hade påkallat domarens uppmärksamhet på Holyfields enligt honom regelvidriga användande av sitt huvud, utan att få något gehör för detta. Holyfield å sin sida åberopade Guds stöd. Bilden av Holyfield var den som en gudfruktig familjefar och utan tvekan var hans seger populär i många läger. I februari 1992 hade han, för boxningsmagasinet *Flash*, deklarerat sin ovilja att gå en match mot någon som blivit dömd för våldtäkt, det vill säga Tyson. När han inför den lukrativa matchen mot Tyson påmindes om detta uttalande menade han sig inte kunna minnas det. Inte heller kom det några protestyttringar från Holyfield kyrkosamfund om att en av deras medlemmar gjorde affärer med någon så ogudaktig som Tyson. Det som förenade Tyson och Holyfield var att de båda var afro-amerikaner och att de båda var boxare. I allt annat var de varandras motsatser, ungefär som Ali och Patterson eller Tyson och Jordan.

Det innebar för den skull inte att Tyson överallt var en avskydd person, tvärtom. Cashmore citerar vad Robert Lipsyte skrev i *New York Times* efter matchen:

För de som älskar Mike Tyson – och det är fler än du kanske tror – är hans övergivenhet, förödmjukelser, svek, förföljelse och åtal deras egna, skrivet i fetstil, deras egen rap-opera. Han ger dem känslomässig upprättelse eftersom han inte gett upp, eftersom han inte slutat boxas och inte gett avkall på sin inställning; han har inte bett om förlå-

telse, inte börjat använda crack, inte begått självmord eller dumpat sina gamla vänner (s. 64, min översättning).

Det blev snabbt avtalat om en ny match mellan de båda året därpå, den 28 juni 1997, en match som skulle komma att gå till historien eftersom det var här som Tyson bet av en bit av Holyfields öra, och därigenom givetvis diskvalificerades. På presskonferensen efteråt menade Tyson att hans tilltag, som onekligen var oerhört, kom som en reaktion på att Holyfield, avsiktligt eller ej, hade skallat honom. Tyson bad också Holyfield, hans familj, kabel-TV-bolaget Showtime och alla som var inblandad i matchen om ursäkt för det inträffade – en match som sågs av över 16,000 personer på plats i Las Vegas och av 1,95 miljoner kabel-TV-kunder (plus förstås alla de som tittade tillsammans med dessa). Matchen visades i 100 länder och genererade nästan \$95 miljoner. Vad gäller Holyfields avbitna öronstump så återfanns den och opererades tillbaka på sin plats igen.

Incidenten ledde hur som helst till att Tyson, som månaden före hade gift sig för andra gången, med Monica Turner, miste sin boxningslicens, avstängdes ett år och tvingades böta motsvarande 14 miljoner norska kronor. Det ledde också till att han för resten av sitt liv blev fastbränd vid en mask, en image, som monster (Cashmore, s. 74ff). Fler än en tidningsartikel har efter detta öppet anspelat på likheter mellan Tyson och filmmonstret, karnibalen Hannibal Lecter i filmen *The Silence of the Lambs* (1991).

Tyson lämnar Don King

I mars 1998, mitt under sin påtvingade inaktivitet, avlägsnade sig Tyson från Don King som han menade hade svindlat honom på stora summor (s. 83f). Tyson lämnade in en stämningsansökan och krav på astronomiska 100 miljoner dollar i uteblivna intäkter, och stämde även två andra medarbetare. Ovänskapen slog ut samtidigt som Tyson deltog i en ledande wrestling-show, *Wrestlemania*, där han för ett gage av \$3,5 miljoner skulle vara domare, eller ”special enforcer”, som domaren kallas inom denna teaterliknande kvasisport. Tyson, redan missnöjd med sin skatteskuld, fann nu ut att Don King bland mycket annat som rörde Tyson också ägde rättigheterna till Tyson-dockor av ”action man”-typ, rättigheter som Don King sålt för \$300 000.

Tyson hade med andra ord svettats och blött som proffs sedan 1985 men ägde inte ens rättigheterna till sitt eget ansikte. Av de totalt 168 miljoner dollar (kring en miljard kronor) som Tyson tjänat under de två föregående åren med Don King som manager hade King själv lagt beslag på \$91 miljoner: över 40 procent av Tysons matchintäkter plus ett antal miljoner till från sändningsrättigheter utomlands och annat. Det vanliga var annars att managern tog 33 procent. Att det tog Tyson bara 6 matcher att tjäna ihop dessa summor kan ses som prov på Kings förmåga att få till lönande kontraktsöverenskommelser men Tyson själv tycktes vara den som fick den minsta delen. Intressant nog tog afro-amerikanska ledare som Jesse Jackson och Al Sharpton ställning för King, trots de uppenbarligen välgrundade anklagelserna från Tysons sida om att King exploaterat och bedragit honom.

Samtidigt hade rykten om Tysons egna extravaganser cirkulerat under flera år. Han hade skaffat sig ett flertal hem, ett stall av exklusiva lyxbilar och även bengaliska tigrar. Detta bidrog givetvis också till att hans förmögenhet snabbt krympte, men det spädde också på bilden av den rike och ociviliserade uppkomlingen som inte förstår att handskas med pengar och ta ansvar för sitt liv.

”Jag skall äta hans barn”

Vid ingången till 2000-talet tycktes Tysons blotta närvaro vid ett offentligt evenemang provocera fram någon form av incident. Bland annat hade det ofta förekommit protester från kvinnogrupper som uppmanade till bojkott mot den dömda kvinnomisshandlaren. Efter att i juni 2000 ha besegrat Lou Savarese i Glasgow yttrade Tyson de ord som för alltid kommer att förfölja honom: ”I want Lennox Lewis. *I am going to eat his children. I will rip out his heart and feed him*”, varefter han märkligt nog lade till ”Praise be to Allah” (Cashmore, s. 53). Detta var inte första gången han använt sig av ”äta barn”-frasen (enligt en av hans tidigare tränare hade Tyson hämtat upp det från en film han sett). Misstanken började dock gro hos allt fler att upprörande ”omänskliga” utsagor som dessa inte var spontana utan väl planerade i marknadsföringssyfte, alltså för att få så mycket publicitet som möjligt genom att leva upp till rollen som ”monstret Mike Tyson”.

I oktober 2001 kom Tyson till Köpenhamn för att möta dansken Brian Nielsen (vinst för Tyson). Detta fick den nordiska dagspressen att, än en gång, rekapitulera hans karriär och spekulera i hans karaktär och psykiska beskaffenhet. I *Aftonbladet* skrev Stefan Alfelt (13/10) att Tyson när han slog igenom var ”ett hungrigt vilddjur som hatade allt och alla. I Köpenhamn oktober 2001 har han visat upp en leende godmodighet som måste få en att undra över hur stort allvar han egentligen tar den här matchen på.” Här bekräftas bilden av den svarte Tyson som en besinningslös, djurliknande varelse, vars blida fasad inte är lita på när hans visar upp en sådan.

I samma tidning skrev Lasse Anrell (13/10) att Nielsen hade all anledning att vara rädd: ”Nielsen kommer visserligen att ha ett enormt publikstöd, men att stå i ringen och se Tyson komma in i arenan med sin djuriska gång, sin stirrande blick, sina svällande muskler och sina groteska tugg rörelser är en upplevelse som skapar en sorts skräck som är svår att förstå, analysera och ännu mer att hantera.” Här förmedlas återigen bilden av Tyson som ett djur, en best bestående av en enorm muskelmassa (men inget intellekt?) och vars uppenbarelse skapar en sorts arkaisk, bottenlös skräck bland alla människor som vore han ett urtidsdjur som rymt från Jurassic Park.

Den 8 juni 2002 gick Tyson upp i ringen mot den likaledes svarte engelsmannen Lennox Lewis, i Memphis. Dagen före ägnades nästan en helsida åt matchen i *Expressen*, under rubriken ”Tok-Tyson ska tämjas”, vilket leder tankarna till ett vilt djur i en cirkusbur (7/6, s. 14). Här fick läsaren veta att arrangörerna hade skrivit in en specialparagraf i kontraktet som stipulerade att motsvarande 30 miljoner kronor skulle dras från Tysons gage om han bet av örat på Lennox och i stället ges till denne. Båda boxarna var annars garanterade 175 miljoner kronor var, men om betal-tv-tittarna köpte matchen i den omfattning som arrangörerna hoppades på skulle det kunna bli så mycket som 300 miljoner kronor var. Det var ändå relativt små summor med tanke på att matchen beräknades omsätta cirka 3,5 miljarder kronor. Att matchen uppmärksammades ”över hela världen” berodde ”helt och hållet på Mike Tysons attraktionskraft”, kunde *Aftonbladet* konstatera (8/6, s. 24f). Det fanns alltså om inte annat ekonomiska skäl för Tyson att ge underlag till skandalrubriker och därmed öka intresset runt sin person.

Tyson förlorade matchen och engelska *The Sun*, ägd av Rupert Murdoch, som dagarna innan ihärdigt lanserade bilden av Tyson som ett monster, bland annat genom att skriva ”... and in the human corner” om landsmannen Lennox i presentationen av de båda och därmed antyda att det i den andra ringhörnan fanns en icke-mänsklig varelse, hade dagen efter

matchen Lennox över hela framsidan med bildtexten ”I did it for the Queen”. Här var alltså den trygga önskebilden av den svarte, civiliserade boxaren som lydigt böjde sig i vördnad för den vita överhögheten och gjorde sin plikt i nationens tjänst.

Nidbilderna av Tyson fortsatte sedan att florera, trots att Tyson ödmjukt hyllat Lennox efter matchen som den bättre boxaren av de båda. Den 31 januari 2003 skrev exempelvis *Expressen* följande under rubriken ”Boxare med noll koll”: ”Snacka om skönheten och odjuret! Inför sin nya film har skådespelerskan Meg Ryan tagit hjälp av tungviktsboxaren Mike Tyson. Fröken Ryan spelar en kvinnlig boxningsmanager. Därav Tysonbesöket. Enligt Daily Mail var boxaren dock så förvirrad att han trodde Meg Ryan var Goldie Hawn.” Än en gång slogs det alltså fast att Tyson var ett intelligensbefriat odjur som inte vet något om samhället runt omkring honom.

”Tattoo-Tyson vs Wacko-Jacko”

Inför Tysons comeback-match i februari 2003 mot Clifford Etienne presenterade *Aftonbladet* i sin sportbilaga en jämförelse mellan Tyson och en annan världsberömd, svart artist, Michael Jackson (22/2). Under rubriken ”Tattoo-Tyson vs Wacko-Jacko” förklarade tidningen att ”det finns en rad gemensamma nämnare som förenar idrottens värsting Mike Tyson med popvärldens störste kuf, Michael Jackson”. Utan att tidningen det minsta reflekterar över sin egen roll i sammanhanget får läsaren här veta att vad dessa två än tar för sig så ”genererar det skandaler i hela världen” och att de i närmare 20 år ”på ett eller annat sätt lyckats behålla platsen i rampljuset” – skandaler och rampljus som alltså per definition skapas i och genom medier med stort samhälleligt genomslag som just *Aftonbladet*. Det framhålls också att båda ”blandat in barn i sina kampanjer. Medan Michael Jackson berättat att han sover i samma säng som minderåriga pojkar har Tyson hotat att kaka upp sina motståndares avkommor.” Tidningen gör här alltså ingen skillnad på att Jackson bevisligen haft barn hemma i sin säng, och även hållit sin son på ett livsfarligt sätt utanför sitt balkonräcke, medan Tyson bevisligen aldrig gjort några som helst försök att äta upp sina motståndares barn (om de ens hade några; Jackson har å sin sida heller aldrig blivit dömd för pedofili även om det finns misstankar om att han köpt sig fri från rättegång). Artikeln kan med andra ord ses som ännu ett led i mytologiseringen, dehumaniseringen och svartmålningen av dessa båda svarta artister. Avslutningsvis konstruerar *Aftonbladet*, med källhänvisning till ESPN, en lista med rubriken ”Boxningskungen mot popkungen – en match i smaklöshet”:

	Jackson	Tyson
Smeknamn	Kungen av pop	Kungen av smärta
Signum	Moonwalkdansen	Svordomsfyllda utbrott
Förmögenhet	Jackson säger en sak, ford-ringsägarna en annan	Tyson säger en sak, Robin Givens en annan
Höjdpunkt under karriären	Thriller	Knocken av Michael Spinks efter 91 thrillersekunder
Så här beskriver de sig själva	”Jag är Peter Pan”	”Jag är Sonny Liston”
Tröstmat	Strutglass	Öron

Retades för som barn	Stor näsa	Ljus röst
Retas nu för	Beter sig som ett barn	Vem vågar reta Tyson?
Nuvarande fiende	Martin Bashir	Clifford Etienne
Gillar att vräka iväg	Vattenballonger	Högerkrokar
Ansiktsförändringar	Spagettismal näsa	En afrikansk stamtatuering
I polisregistret	Som misstänkt sexbrottsling	Som våldtäktsman
Favoritsällskap	Tolvårige Gavin	Fleråriga duvor
Memphisanknytning	Har varit gift med Elvis Presleys dotter	Slåss i natt i Elvis hemstad
Farlig kombination	Bebisar och balkongräcken	Presskonferenser
Misshandlad	Av sin pappa	Av Buster Douglas, Evander Holyfield och Lennox Lewis
Vill göra med barn	Sova med dem	Äta upp dem
Gått från	Svart man till vit figur	Yngste tungviktsmästaren till USA:s näst mest kände kannibal
Lågvattenmärke i karriären	Vänta och se	Vänta och se

Här får *Aftonbladets* läsare alltså bland annat veta att Tyson är en ny version av Sonny Liston och att han gått från att vara yngste tungviktsmästaren till att vara ”USA:s näst mest kände kannibal”, underförstått efter Hannibal Lecter. Den synnerligen spekulativa, fantasifulla och illamenande uppräknings av liknelser bygger alltså på en hög grad av intertextualitet genom sammankopplingen av de bådas (påstådda) karaktärer, karriärer och branschprodukter. Sammantaget framstår båda två här som ”freaks”, en typ av vanställda och naturvidrigt djurliknande människor som förr brukade visas upp på cirkusar och nöjesfält men som idag, som här, ställs ut till allmän beskådan och bespotning i massmedierna. (Två filmer som på ett fint och känsligt sätt behandlar denna samvetslösa, sensationslystna exploatering är för övrigt *Freaks* (1932, regi Todd Browning) och *The Elephant Man* (1980, regi David Lynch).)

Samma dag, den 22 februari 2003, hade norska motsvarigheten till *Aftonbladet*, *VG*, ett liknande uppslag där Tyson och Jackson jämfördes under artikelrubriken ”Hvem er galest?”. Ingressen löd: ”Foran comebackfighten hans i Memphis i natt stemmer amerikanerne over hvem som er landets mest gale kjendis: Den ansiktstatoverte og ørebitende Mike Tyson, eller Michael Jackson.” Detta grepp, att hänvisa till ett det egentligen är någon annan som står för detta uppslag, i det här fallet ”amerikanerne”, är signifikativt för tabloid- eller sensationspressens hyckleri och dubbelmoral. Man kan också reflektera över vem eller vilket organ det egentligen är som nominerat just dessa två till den tvivelaktiga titeln ”mest gale kjendis”. I *VG:s* artikel finns ingen källhänvisning om detta.

En månad senare, den 30 mars 2003, meddelade *Aftonbladet* att Michael Jackson tilldelats utmärkelsen ”Största idioten i Amerika”, med Mike Tyson som tvåa. Här får man också veta att det är ”pr-konsulten Jeff Barge i Kalifornien som varje år mäter amerikanernas åsikter om vem som är landets största stolle”. Hur nomineringsprocessen går till och huruvida Barge är vit eller svart framgår emellertid inte. Via en sökning på Internet får jag reda

på att Barge arrangerat en sådan omröstning i april varje år sedan 2000, i samarbete med Opinion Research Corp. vid Princeton, N.J (<http://www.emediawire.com/releases/2005/4/emw224182.htm>). I år, 2005, har 1,030 personer tillfrågats i en sådan telefonundersökning varvid Michael Jackson återigen vann, med den för mord dömd Scott Peterson på andra plats. Denna gång återfinns inte Tyson på listan över de största "idioterna" i USA.

I augusti 2003 meddelade *VG* att Tyson "har brukt to miljarder kronor på biler, kvinnor, bengalske tigrer og dårlige rådgivere" och att hans var "blakk og har slått seg konkurs" (4/8, s. 31). Tyson skulle nu ha upptäckt att hans utgifter med stor marginal översteg inkomsterna och målet var därför att få hans ekonomi på fötter igen. I en ansökan till konkursdomstolen hade han dessutom begärt uppskov med betalning av skatteskulder i enlighet med en paragraf 11 i den amerikanska konkurslagstiftningen. Skilsmässan från Monica Turner innebar också att han måste betala henne motsvarande runt 50 miljoner kronor av "framtida intäkter". Tyson hade å andra sidan också saksökt Don King på drygt 700 miljoner kronor.

Det som kanske ändå är mest signifikativt för rapporteringen kring Tyson i populära mediasammanhang är uppräknigen i denna *VG*-artikel av olika ekonomiska och andra smällar han gått på genom åren, i samband med skilsmässor, underhåll till barn han fått utom äktenskap etc. Liksom i många andra artikelsammanhang räknas alltså olika skandalösa händelser och förhållanden upp som ett slags mantra, vilket hela tiden bekräftar bilden av honom som intelligensbefriad, oansvarig, samvetslös och brutal. Det är sällan man stöter på liknande, monomana skildringar av vita idrottare. Ibland tränger det fram alternativa perspektiv med försök till förklaringar till hur Tysons liv blev som det blev, beroende på vissa specifika omständigheter, men allt som oftast handlar det om att spika fast och upprätthålla bilden av Tyson som ociviliserad och okontrollerad.

Tyson under omvärdering?

Att det på senare år trots allt dykt upp mer nyanserade synsätt på människan Tyson och hans liv kan bero på att han inte längre är den dominerande kraften inom proffsboxningen och att hans liv och tid nu kan ses med större distans. På samma sätt som tidigare svarta idrottsmän vilka under sin aktiva tid i olika grad förföljdes och förtalades av vita medier, i det fall de inte förbigicks med tystnad, kan man även i pressens beskrivningar av Tyson se ansatser till ökad förståelse. Till detta har Tyson själv bidragit genom att försöka kliva ur den monstruösa roll som medierna förväntat sig att han skall spela på presskonferenser och i andra sammanhang, för att börja visa upp andra sidor av sig själv. Att leva upp till mediernas stereotypa förväntningar kan trots allt tjäna vissa PR-syften, eftersom det gör att man fortfarande anses som "intressant" och följaktligen blir omskriven och ges publicitet, att man fortsätter att vara "känd". Om Tyson inte längre känner att han behöver – eller helt enkelt inte orkar med – detta medieintresse eftersom hans boxningskarriär har nått sin ände och det inte tjänar något kommersiellt syfte för honom längre att ikläda sig rollen som monster och vilddjur så kan det vara en bidragande orsak till att han börjar gå ifrån sin inarbetade offentliga persona eller image.

Efter ett matchuppehåll på 17 månader (Tyson knockade Clifford Etienne i februari 2003) mötte den nu 38-årige Mike Tyson i juli 2004 engelsmannen Danny Williams i Louisville, Kentucky, Muhammad Alis hemstad. Matchen slutade med att Tyson åkte på sin femte knockoutförlust i karriären. I sitt matchreferat skrev *Expressens* skribent: "Mike

Tyson hade överraskat inför nattens match genom att vara så... ja, trevlig, lugn och nästan normal.” (31/7 2004) Det är alltså med förvåning – spelad eller inte – som skribenten konstaterar att Tyson kan uppvisa mänskliga sidor, men boxaren är alltså först som sist bara ”nästan normal”, vad nu normal förutsätts vara i detta sammanhang. Tysons egen kommentar tycks då vara mer mänskliga och realistiska: ”- Mina barn börjar bli små vuxna så det är dags att jag lugnar ner mig med alla svordomar och så.” På detta replikerar skribenten att Tyson kanske har ”lugnat ner sig för mycket”, eftersom han måste komma tillbaka och boxas på grund av sina skatteskulder, som vid det här laget uppgick till över 250 miljoner svenska kronor. Vad skribenten här säger är alltså å ena sidan att Tyson inte är normal, men att han, å den andra, bara är framgångsrik i sin yrkesroll om han bevarar denna abnormitet och inte lugnar ner sig ”för mycket”.

Bilden av en mer mänsklig och civiliserad Tyson förstärktes i en artikel om honom i *Aftonbladet* under julen 2004. Under rubriken ”Den nye Tyson” och bildtexten ”Mjuka Tyson” under ett fotografi på honom där han ligger i snön bredvid komikern Jimmy Kimmel och gör snöänglar, kan man läsa att Tyson ”numera [gör] allt för att synas i rampljuset. Nyligen sjöng den före detta världsmästaren i boxning julsånger i direktsänd tv. Och gjorde änglar i snön ...” (28/12)

I oktober 2005 visas dokumentärfilmen *Mike mot Tyson* på svenska TV8, en film där Tyson, som titeln antyder, går en match mot sig själv – där hans föregivet sämre sidor bryts mot hans bättre jag, mot hans vilja att framstå som något annat än den bild media gett av honom. I en artikel om Tyson och filmen i *Dagens Nyheter* skrivs i ingressen att Tyson ”framför allt [spyr] ut sin galla över alla journalister som aldrig låter honom vara ifred” (1/10, Kultur, s. 28).

Artikelförfattaren Tomas Lisinski frågar sig om Tyson är ”en galen människa” och menar att det onekligen finns något hos Tyson ”som skrämmer, och han är inte omedveten om det. Hans långa haranger med ursäkter och aggressiva utbrott mot en samlad journalistkår om vem han verkligen är och att han aldrig kan bli någon annan, är både rörande och skrämmande.” Lisinski konstaterar att Tyson har ”något grundläggande naivt och ansvarslost över sig, men det är han sannerligen inte ensam om i dessa dagar. Den barnsliga självupptagenhet som vi alla äger i större eller mindre portioner är tvärtom en egenskap som uppmuntras fullt ut i vår moderna tid.”

Det är en intressant reflektion – Tyson som en uppförstorad, överdriven bild av den narcissistiska nutidsmänniskan som aldrig blir riktigt vuxen och som sätter sig själv, sina behov och sin längtan efter bekräftelse i främsta rummet; Tyson som en nidbild av oss själva, en bild som vi kan ta avstånd från genom att projicera dess mer obehagliga sidor på den flitigt omskriva figuren ”Mike Tyson”. Det kan förklara något av fascinationen inför Tyson. Eller som *Aftonbladets* sportälskande rockskribent och New York-korrespondent Per Bjurman, född under 1960-talet, uttryckt det: ”Mike Tyson. För de som är uppväxt när jag är uppväxt har det namnet fortfarande en hypnotisk klang.” (AB 13/4, 2005) Samtidigt är Tyson, som Lisinski också påpekar, ”fortfarande ett stort namn och någon att se upp till bland många svarta, som kan känna igen sig i Tysons utanförskap”. Ja, men samtidigt då också någon som många vita kan projicera sina negativa föreställningar om proletariserade svarta män på.

Avslutning: Mike Tyson i historisk belysning

När Ellis Cashmore skall uppsummera betydelsen av Mike Tyson och hans karriär, och vidgar det historiska perspektivet till att inbegripa en jämförelse både med tidigare generationers svarta boxare och med andra som skrivit om boxning, så inleder han med att kritisera ett stycke ur Marquesees bok om Muhammad Ali. Marqusee skriver:

Boksesporten er ikke et uttrykk for gettokriminalitet, primitiv aggresjon eller en eller annen iboende menneskelig tilbøyelighet til vold, selv om det er veldig lett å fremstille den slik når en fyr av Mike Tysons kaliber kommer på banen. Boksekulturen handler om selvbeherskelse, selvdisiplin og tålmodighet. Den er en svært [mycket] strukturerert respons på og en trygg havn fra fattigdommens anarki. (Marqusee, s. 27)

Cashmore menar att Marqusee är långt ifrån den enda skribent som tillskriver Tyson alla former av missgärningar, i det här fallet för att ha besudlat ”boxningskulturen” (s. 245). En annan författare, John Hoberman, menar att alla negativa skrivelser kring Mike Tysons karriär skadat USA:s svarta befolkning, eller den allmänna bilden av den, men Hoberman frågar sig samtidigt retoriskt om det är ”rimligt att utgå från att alla välpublicerade brutaliteter i och utanför ringen bidragit till att bevara de pseudoevolutionära föreställningar om svart vild(sint)het [ferocity] som fortfarande har ett kommersiellt värde för boxningspromotors och deras affärspartners i media” (citerat i Cashmore, s. 245).

Cashmore anser att Hoberman och andra med honom målar upp den amerikanska samhällsutvecklingen som en teater, som ett socialdarwinistiskt drama vilket hållits vid liv av svarta idrottare i allmänhet och svarta boxare i synnerhet. Charles Darwins teori om det naturliga urvalet och hur kampen för överlevnad vinnas av de som bäst kan anpassa sig till den omgivande miljön har i förvrängd form kommit att användas till att legitimera rasism enligt premissen att de vitas livskraftighet beror på deras intelligens medan de svarta lyckas överleva genom sina kroppsliga företräden. Skrämmande föreställningar om en svart ”supermuscularity”, om svarta mäns sexuella promiskuitet och fysiska styrka är gamla och svårutrotade och låg bland annat bakom de lynchningar som förekom i USA ända in på 1960-talet (Cashmore s. 246f)

Det finns alltså en sammansatt, svart, maskulin stereotyp som cirkulerat i västerländska medier åtminstone sedan 1800-talet och som ömsom skrämmer (”de är farliga och inte som vi”), ömsom attraherar (”tänk om man hade den fysiken och sexuella förmågan”). Den mediala och därmed offentliga bilden av Tyson som en ociviliserad, närmast djurisk varelse bortom kontroll visar att denna stereotyp är mycket livskraftig. Inom rapmusikens förekommer flitiga försök att omdefiniera denna stereotyp och göra den till något genuint hotande för den etablerade, vita ordningen genom att ”the bad nigga” i sångtexter och i videofilmer där de omges av halvnakna damer som dansar och ålar sig kring dem framhäver sin sexuella förmåga och sin brist på laglydighet. Frågan är om detta hjälper de svartas sak eller bara späder på de vitas rädslor, fördomar och förakt.

Frågan är också om mediernas fokusering på svarta idrottsstjärnor i längden tjänar de svartas sak eftersom det fortfarande är kroppsliga uttryck som står i fokus och eftersom andra delar av de svartas kultur tenderar att hamna i bakgrunden. Att fascineras av och hylla någon för dennes fysiska bedrifter innebär inte automatiskt att vi ändrar våra uppfattningar om atleten eller den etniska grupp han eller hon tillhör eller förknippas med.

Litteratur

- Ali, Muhammad (tillsammans med Richard Durham) ([1975] 1976) *Den störste. Min egen berättelse*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- Andrews, David L. (red.) (2001) *Michael Jordan, Inc. Corporate Sport, Media Culture, and Late Modern America*, State of New York University Press.
- Andrews, David L. & Steven J. Jackson (red.) (2001) *Sport Stars. The Cultural Politics of Sporting Celebrity*, London: Routledge.
- Bengtsson, Janne (2002) ”Mer än en mästare” (om Muhammad Ali), *Ordfront Magasin*.
- Cashmore, Ellis (2005) *Tyson. Nurture of the Beast*, Cambridge: Polity Press.
- Dahlén, Peter (2005) ”Rasfrågan i nordamerikansk idrott”, *idrottsforum.org* 5 april: <http://www.idrottsforum.org/articles/dahlen/dahlen050405.html>
- Dyer, Richard (1997) *White*, London: Routledge
- Halberstam, David (2000) *Playing For Keeps. Michael Jordan and the World He Made*, New York: Broadway Books.
- Hall, Stuart (1993) ”Rasism som ideologisk diskurs”, *Häften för kritiska studier*, nr 3.
- Jameson, Fredric ([1981] 1993) *Det politiska omedvetna. Berättelsen som social symbolhandling*, Stockholm/Stehag: Symposion.
- Klein, Naomi ([2000] 2001) *No Logo. Märkena, marknaden, motståndet*, Stockholm: Ordfront.
- LaFeber, Walter (1999) *Michael Jordan and the New Global Capitalism*, New York & London: W. W. Norton & Company.
- Manzoor, Saf (2002) ”The King of the Ring”, *Uncut*, March.
- Marqusee, Mike (2004) *Muhammad Ali og frigjøringskampen på sekstitallet*, Forlaget Oktober, Oslo.
- Saeed, Amir (2003) ”What’s in a Name? Muhammad Ali and the Politics of Cultural Identity”, i Alina Bernstein & Neil Blain (Ed.): *Sport, Media, Culture. Global and Local Dimensions*, London: Frank Cass.
- Sloop, John M. (1997) ”Mike Tyson and the Perils of Discursive Constraints: Boxing, Race, and the Assumption of Guilt”, i Aaron Baker & Todd Boyd (red.) *Out of Bounds. Sports, Media and the Politics of Identity*, Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Ward, Geoffrey C. (2004) *Unforgivable Blackness. The Rise and Fall of Jack Johnson*, New York: Alfred A. Knopf.
- Wenner, Lawrence A. (red.) (1998) *MediaSport*, London & New York: Routledge.
- Whannel, Garry (2002) *Media Sport Stars. Masculinities and Moralities*, London: Routledge.